

M. TULLII CICERONIS

PARTITIONES ORATORIÆ

Adjectis identidem iis, quæ ad planiorem,
uberioremque rerum intelligentiam
facere videbantur.

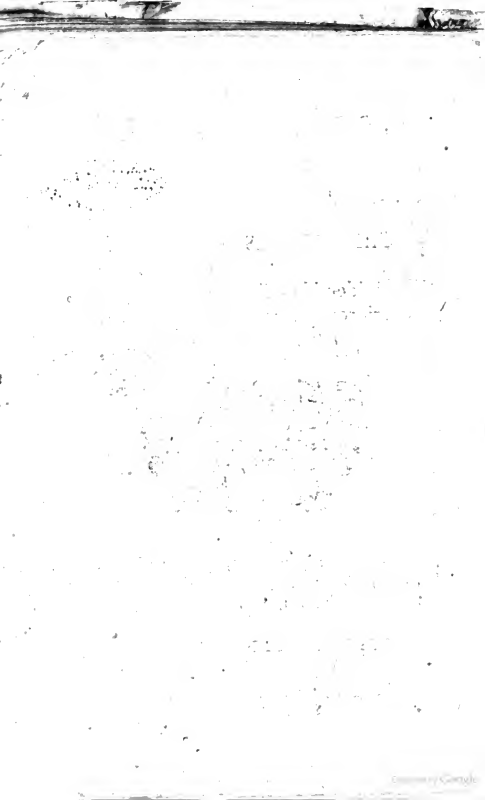

*Via opus est incipientibus , sed ea plana , &
cum ad ingrediendum , tum ad demonstrandum
expedita . Quintil. in Proœm. lib. VIII.*

AUGUSTÆ TAURINORUM, MDCCLIII.

EX TYPOGRAPHIA REGIA.

Superiorum permisso.

LECTORI BENEVOLO.³

NON semel animadverti ~~cani~~
esse omnium fere adole-
scentium indolem, ut quo
cupidius iniere studia, eo
citius, si paullo prolixior eorum
doctrina fuerit, tanquam itineris
longitudine defatigati, aut omnino
deferant, aut segniter prosequan-
tur. Atque id cum in cæteris ar-
tibus evenire comperi, tum ma-
xime in facultate dicendi, cujus
ratio exercitatione magis, & usu,
quam Rhetorum formulis contine-
tur; adeo ut Horatianum illud,
quidquid præcipies, esto brevis, in
hac præsertim disciplina tenendum
esse videatur. Nimirum hoc cum
intellexissent, laudabili sane cona-

tu complures , quæ a summis dicendi magistris fuisse tradita sunt , breviter describere , rati se viam proximam , & quasi compendiarium ad eloquentiam contendentibus patefacturos. At quoniam nonnulli nova quædam optimis Vererum institutis haud plane consentanea adjecerunt ; alii non satis castigato usi sunt stylo ; plerique exempla a minus probatis Scriptoribus desumere ; nequaquam id , quod sibi proposuerant , assecuti videntur . Hisce incommodis ut occurreret Carolus Rollinus , vir optime de literis meritis , Quintiliani institutiones edidit , resectis iis , quæ vel obscura censuit , vel non necessaria ; attamen eas non ita contraxit , ut festinantibus ingeniis fastidium , ac satietatem minime

5

nime afferre non possint. Quare cum & nos juvenum rationibus consultum vellemus, nihil ad eorum ingenium accommodatius, nihil ad utilitatem conducibilius visum est proponi posse, quam Ciceronis Partitiones Oratoriæ, in quibus, quidquid in reliquis de arte dicendi libris fusiori calamo persecutus fuerat, in certas veluti partes digestum eleganter, ut assolet, ac summatim exposuit. Pauca etiam, ex ipso tamen Tullio depromta, necessario duximus intermiscenda, cum ut lucis aliquid afferretur iis, quæ nimia, ut res postulabat, brevitate dicta sunt; tum etiam ut præcepta adpositis illustrarentur exemplis: qua quidem in re facem nobis prætulere Strebæus, Majoragius, Latomus, qui perpetuis

commentariis hoc opus explanaverunt . Id autem non alio consilio factum intelligi volumus , nisi ut studiose juventutis commodis pro virili prospiceremus ; qui si viam hanc constanter institerint , minime dubitandum est , quin ad aliquam eloquentiæ laudem brevi perveniant .

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS⁷
DE PARTITIONIBUS ORATORII
DIALOGUS.
INTERLOCUTORES

Cicero Pater, Cicero Filius.

Cic. F.

TUDEO, mi pater, latine
ex te audire ea, quæ mihi
tu (a) de ratione dicendi
græce tradidisti; si modo
tibi est ocium, & si vis.

(a) De Rhetorica, quæ ab Aristotele definitur *facultas videndi, quid in quaque re sit ad persuadendum accommodatum*. Et communiter: *ars bene, appositeque dicendi ad persuadendum*. Quare ejus finis est persuadere dictione: Oratoris vero officium dicere apposite ad persuadendum.

Cic. P. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Ocium autem primum & summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est; deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis antefерrem libenter.

Fil. Vis ne igitur, ut tu græce soles ordine interrogare; sic ego te vicissim eisdem de rebus latine interrogem?

Regel *Coel*

Pat. Sane si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti; & tu ordine audies, quæ requiris.

Distributio totius operis in tres partes, in munus oratoris, in orationem, & in quæstionem.

Fil. **Q**uot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi?

P. In tres.

F. Cedo, quas?

P. Primum in ipsam vim oratoris; deinde in orationem; tum in quæstionem.

F. In quo est ipsa vis?

P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba invenienda sunt, & collocanda. Proprie autem in rebus invenire; in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est commune; tamen ad inveniendum refertur: vox, motus, vultus, atque omnis actio eloquendi comes est: earum omnium rerum custos est memoria.

Oportet igitur (inquit Cornificius) in Oratore esse inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inventio est ex-cogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem

acco-

ALBERTUS

accommodatio . Memoria est firma animi rerum ,
& verborum dispositionis perceptio . Pronuncia-
tio est vocis , vultus , gestus moderatio cum ve-
nustate .

F. Quid ? Orationis quot sunt partes ?

P. Quatuor . Earum duæ valent ad rem do-
cendam , Narratio , & Confirmatio : ad
impellendos animos duæ , Principium , &
Peroratio .

Hiscæ quatuor duas addit ipsemet Cicero de Orato-
re , Partitionem ; & Confutationem ; quarum illa
ad Principium , vel Narrationem ; hæc ad confir-
mationem commode revocatur .

F. Quid ? Quæstio quasnam habet partes ?

P. Infinitam , quam consultationem appello ;
& definitam , quam controversiam nomino .

P A R S P R I M A

*De munere Oratoris, & primo de inventione,
quæ fidem , motumque complectitur .*

F. **Q**uoniam igitur primum est invenire
Oratoris , quid quæret ?

P. Ut inveniat , quemadmodum fi-
dem faciat eis , quibus volet persuadere ;
& quemadmodum motum eorum animis
afferat .

De fide facienda.

F. **Q**uibus rebus fides fit?

P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis.

F. Quos vocas locos?

P. Eos, in quibus latent argumenta.

F. Quid est argumentum?

P. Probabile inventum ad faciendam fidem.

F. Quomodo igitur duo ista genera dividis?

P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia.

F. Quid insita?

P. Quæ inhærent in ipsa re.

F. Et testimoniorum, quæ sunt genera?

P. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, aruspicum, conjectorum. Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expressa; in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæ sita.

Huc referri debent sacræ literæ, divinitus revelata mysteria, Pontificum, Conciliorumque sanctiones, & cætera id genus, unde, ab oratoribus sacris firmissima de fidei; morumque præceptis argumenta ducuntur. Testimonio subjicit Cicero omnes locos assumptos, qui septem communiter enumerantur, Testes, Leges, Fama, sive rumor, Præjudicia, Tabulæ, Jusjurandum, Quæstiones.

Cum

Ma. c. 89. R.

II

Cum enim testimonii vis ab auctoritate, a voluntate, ab oratione pendeat; auctoritas spectatur in testibus; voluntas in legibus, atque in iis, quæ legibus similia sunt. Oratio libera, si incerto auctore manavit in vulgus, eadem est, ac fama: si certum habet auctorem, complectitur præjudicia, siue res alicujus, vel aliquorum sententia jam judicatas: tabulas, quibus scripta omnia cum privata, tum publica comprehenduntur: & jusjurandum. Oratio autem expressa, seu coacta pertinet ad quæstiones, seu cruciatus, quibus a reis vel invitis exprimitur veritas. Horum locorum præcipuus usus est in judicialibus causis. Ita Cicero in orat. pro Archia, beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobatur Archiam civitate donatum: quam quidem legitimam quæstionem merito vocat.

F. Quæ sunt, quæ dicis infita?

P. Quæ infixa sunt rebus ipsis tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Et ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia conjuncta appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus,

tribus, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

Definitio est earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio. Hic autem præcipitur definitionis modus. Cum sumseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo progredi debes, dum proprium efficiatur, quod nullam aliam in rem transferri possit: ut hoc: *homo est animal*, commune adhuc: multa enim genera sunt animalium. Adde, quod sequitur: *ratione præditum*: confectum est: ratio enim hominem secernit a cæteris. Hujusmodi definitiones constare dicuntur genere, & proprietate quadam, quam *differentiam* vocant. Quoniam vero non ita facile inveniri possunt differentiæ, idcirco frequenter Oratores aut necessitatis, aut dignitatis causa res non tam definiunt, quam describunt pluribus modis, quos vide infra de genere definitivo.

Hoc autem ex definitione ductum affert Tullius argumentum: *Jus civile est æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia.*

Enumeratio partium est oratio rem aliquam in suas partes distribuens. Si totum in partes tribuit, partitio; si genus in formas, divisio appellatur. Hæc & ad probandum valet, & ad refellendum, inquit Fabius. Probanti interrim satis est unum habere hoc modo: *si civis quis, aut natus sit, aut factus: non est natus; ergo factus. Vel, est factus, ergo non natus.* Neganti utrumque tollendum est: *nec natus, nec factus est: non igitur civis.*

Notatio est, quum ex vi nominis argumentum ducitur. Hæc *ἐννοηγία* Græcis, Latinis

nota.

notatio vocatur, quia sunt verba rerum notæ. Sic ex vocabulo argumentatur Antonius lib. 1. de orat. Si consul est, qui consulis patriæ, quid aliud fecit Opimius?

Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno varie commutantur: ut *sapiens, sapienter, sapientia.* Hæc verborum conjugatio *συζυγία* græce dicitur: ex qua huiusmodi est argumentum: *Si compascuus est ager, jus est compascere. Aut: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis.*

Genus id est, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Formæ, sive species sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subiiciuntur.

Genus, inquit Fabius, ad probandam speciem minimum valet, plurimum ad refellendam. Itaque non quia est arbor, platanus est; at quod non est arbor, platanus non est. Contra species firmam probationem habet generis; infirmam refutationem. Nam quod *justitia est, utique virtus est: quod non est justitia, potest esse virtus, ut est fortitudo, continentia, constancia.*

Similitudo est rerum cæteroqui disparium in similitudine collatio. Cicero post reditum ad Quirites: *tanquam bona valetudo jucundior est eis, qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam agro corpore fuerunt; sic patria, cæteraque fortunæ bona desiderata magis, quam quotidie percepta delectant.* Brevius in Vatinius: *repente enim te, tanquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti.* Videndum est autem diligenter, ne, quod similitudinis gratia adsciscimus, aut obscurum sit, aut ignotum: quod licet poetis interdum con-

cedatur, non tamen oratoribus; cum præsertim similitudo non alia de causa, nisi ut lucem rebus afferat, inventa videatur.

Differentia, seu dissimilitudo est dissimilium rerum in dissimili ratione collatio. Hinc Cicero lib. 2. de orat. ita argumentatur: *Si barbarorum est in diem vivere; nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.* Brevius Philip. 4. *Certus autem dies, non ut sacrificii, sic consilii expectari solet.*

Contraria sunt ea, quæ sibi invicem opponuntur. Horum genera quatuor statuit Cicero. Adversa, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia, & stultitia; bonitas, & malitia. Ita Cicero. *Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur; & bonitatem, si malitiam.*

Privantia, quorum alterum rei possessionem; alterum ejusdem rei defectum significat, ut visus, & cæcitas; dignitas, & indignitas; vita, & mors. Idem pro Milone: *Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis!*

Relata, quæ se invicem respiciunt; ut pater, & filius; locare, & conducere; dare, & recuperare. Idem lib. 1. de inventione: *Si Rhodiis turpe non est portorium locare; ne Hermacreonti quidem turpe est conducere.* Et pro Marcello: *Et profecto intelligis (Cæsar) quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria.*

Negantia, siue contradicentia, quorum oppositio nuda unius negatione continetur: ita ut si unum verum est, alterum necessario sit falsum, ut feci, non feci. Idem de invent. *Si quo tempore me istud fecisse dicitis, ego trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere.*

Conjuncta, siue adjuncta, quæ cum re sæpe quidem, non tamen necessario cohærent. Huc spectant circumstantiæ omnes cum rerum, ut locus, tempus, facultas, finis: tum personarum: atque

hæ vel animi sunt, ut virtutes, vitia; vel corporis, ut pulchritudo, deformitas, virium robur, vel imbecillitas &c.; vel fortunæ, ut patria, genus, educatio &c. Sed locus hic, inquit Cicero in Topic., magis ad conjecturales causas, quæ versantur in judiciis, valet. Admonet autem, ut quæretur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenierit. Ante rem enim quærentur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum convivium: cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & siquid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, turbatio, atque alia signa conturbationis, & conscientiæ; præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraque, quæ suspicionem facti possunt movere. Hæc loco usus est sollertissime Tullius pro Milone.

Antecedentia sunt, quibus positis, aliud consequatur, necesse est. Consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Quare hæc ab adjunctis propterea differunt, quod adjuncta non semper eveniunt; hæc autem semper. Ab antecedentibus ita argumentari poteris: *Si homo est, doctrinæ capax est: sed est homo: ergo doctrinæ capax.* A consequentibus autem: *Si homo est, doctrinæ capax est: sed doctrinæ capax non est: non igitur homo.*

Repugnantia sunt ea, quæ contrariis adjuncta, cum re cohærere nunquam possunt: ut amicitia, & inimicitia contraria sunt; odium autem sequitur inimicitiam: ergo amicum esse, & odio habere sunt repugnantia. Ita; non, *si hostis a Senatu judicatus fuit Antonius, copiis adjuvandus est; fuit autem judicatus hostis: non igitur copiis adjuvandus:* repugnat enim hostem copiis adjuvari.

Locos ex antecedentibus, consequentibus, & repugnantibus Dialecticorum proprios appellat Cicero, cum ex iis plurima existat argumentorum seges.

Causa ea est, cuius vi aliquid fit. Causarum autem genera sunt quatuor. Primum, a quo quidpiam efficitur, ut pictor est causa tabulae; statuae sculptor. Alterum, ex quo quidpiam componitur, tanquam ex materia; ut ex argento pecunia. Tertium, quod cum rem aliquam seceruat a cæteris, forma dicitur, ut hominis anima rationis particeps. Quartum, cuius gratia aliquid fit; ita finis pugnae victoria est; studii doctrina.

Quaecumque autem in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit (ait Tullius) quod efficitur ab ea causa, concludere, ut *si sol est, dies est*. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas, sed quædam tantum afferat per se adjuvantia, conclusio necessaria non sequitur; ut *simulati injuria causam attulit; simulatas cædi*.

Effecta (inquit Tullius) sunt, quæ efficiuntur ex causis. Ut enim causa effectum indicat; sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet iis, qui ornatè, & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, quid ex quaque re sit futurum: causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit. Hinc ita argumentatur Tullius: *Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vestigalibus serviamus*.

Comparatio dicitur, quoties duo, vel plura cum tertio aliquo, quod commune iis fuerit, sic conferuntur, ut intelligatur, quid majus sit, quid par, quid minus. Ex majore ita argumentatur Cicero: *Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur; quanto magis gloria est expetenda?* Ex minore Quintilianus: *qui facile, ac palam mentitur, pejerabit*. Ex pari idem: *qui ob rem judicandam pecuniam accepit; etiam ob dicendum falsum testimonium accipiet*.

Differt autem ab exemplo comparatio; quoniam exemplum est comparationis species; nam multæ comparationes sunt, quæ exempla dici non possunt, ut illud Lucii Crassi contra Philippum: *Ego te putem Consulem, quum tu me non putes Consularem?*

Differt etiam a similitudine (ut animadvertit Rodolphus Agricola) quod comparatio fiat, quum duo, vel plura sic inter se conferuntur eum tertio aliquo, quod utrique commune sit, vel quasi commune conveniat; ut: *Si Catoni licuit sequi bellum civile, etiam Ciceroni licebit.* Similitudo verò est, quum duo inter se sic conferuntur, ut quemadmodum hoc in isto, sic illud sese habeat in illo, E. G. *ut apes mellis saporem ex multis floribus conficiunt; ita eloquentia pluribus constat scientiis.*

F. Omnibus ne igitur ex his locis argumenta sumemus?

P. Imo vero scrutabimur, & quæremus ex omnibus; sed adhibebimus iudicium, ut levia semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria.

F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu.

P. Loco tu quidem quæris; sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius, quæstionumque rationem venero.

De collocatione , seu dispositione , quæ ad finem quæstionis accommodari debet.

F. Quid sequitur igitur?

P. **Q** Cum inveneris , collocare ; cujus infinita quæstione ordo est idem fere , quem exposui locorum . In definita autem adhibenda sunt etiam , quæ ad motus animorum pertinent .

F. Quomodo igitur ista explicas?

P. Habeo communia præcepta fidem facienda , & commovendi , quoniam fides est firma opinio : motus autem , animi incitatio aut ad voluptatem , aut ad molestiam , aut ad metum , aut ad cupiditatem : tot enim sunt motus genera ; partes plures generum singulorum . Nam est in proposito fides ; in causa fides , & motus . Quare cum de causa dixero , in qua est propositum , de utroque dixero .

In quæstione infinita satis est fidem facere ; at in definita præter fidem & motus animis afferri debet . Quatuor hic animi motus , sive perturbationes , sive affectus , qui ex opinione boni , vel mali proficiuntur , enumerat , voluptatem , molestiam , metum , cupiditatem . Voluptas , seu lætitia est opinio recens boni præsentis , in quo efferri rectum esse videatur . Molestia , seu ægritudo est opinio recens mali præsentis , in quo dimitti , contrahique animo rectum esse videatur . Metus opinio impendentis mali , quod intolerabile esse videatur . Cupiditas , seu libido , opinio venturi boni , quod sit ex usu jam præ-

sens

15

sens esse , atque adesse . Singulis autem perturbationibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur ; ut voluptati malevolentia lætans alieno malo ; delectatio suavitate sensuum deliniescens , animus : molestiæ invidentia propter alterius res secundas , quæ nihil noceant invidenti , suscepta ; æmulatio , quæ alienam virtutem imitatur ; misericordia , seu ægritudo ex miseriis alterius , injuria laborantis : cupiditati ira , seu libido puniendi ejus , qui videatur læsisse injuria ; sævitia , seu ira effrenata . Cæteras autem perturbationes , quæ nihil faciunt ad rem nostram , omitimus .

De caussarum generibus .

F. Quid habes igitur de causa dicere ?
 P. Auditorum eam genere distinguere .
 Nam auscultator est modo , qui audit , aut disceptator , idest rei , sententiæque moderator ; ita ut aut delectetur , aut statuatur . Statuit autem aut de præteritis , ut Judex ; aut de futuris , ut Senatus . Sic tria sunt genera , judicii , deliberationis , exornationis ; quæ quia in laudationes maxime confertur , proprium habet jam ex eo nomen .

Igitur genus judiciale est , quod positum in controversia habet accusationem , aut petitionem cum defensione . Deliberativum , quod in consultatione positum , habet in se suasionem , & dissuasionem . Demonstrativum , quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem , vel vituperationem .

De fine uniuscujusque generis.

F. **Q**uas res sibi proponit in istis tribus generibus Orator?

P. Delectationem in exornatione: in judicio aut sævitiā, aut clementiam Judicis: in suasionē autē aut spem, aut reformidationem deliberantis.

F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum?

P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem.

De collocatione in genere exornativo.

F. **Q**uonam tandem modo?

P. **Q**uia quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus; aut generum distributiones; aut a minoribus ad majora ascendimus; aut a majoribus ad minora delabimur; aut hæc inæquali varietate distinguimus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia.

Multiplex est in exornativo genere collocandi ratio. Ac 1. Si temporum ordo servetur, quod familiare fuit antiquis, uti exemplo est oratio Xenophontis Agesilaum, & Isocratis Evagoram Cypri Regem laudantis. Ipsemet Cicero temporum gradus magna ex parte servat in Philippica secunda.

2. Si nulla temporum ratione habita, ad certam quædam virtutum, vitiorumque genera, seu capita laus, & vituperatio referatur. Ita Cicero pro lege Manil. laudes omnes Pompeii revocat ad scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

3. Si aut a minoribus ad majora ascendamus. Ita Cicero de Pompeii scientia militari loquens, primo dicit eum e ludo, atque pueritiæ disciplina ad exercitum patris profectum; deinde extrema pueritia militem fuisse summi Imperatoris; tum ineunte adolescentia fuisse maximi exercitus Imperatorem; quod idem fecisse videtur pro Cor. Balbo, ubi Pompejum laudans, primo ejus viatorias, deinde ingenium, tum pudorem, postremo auctoritatem commendat.

4. Si ejus, qui laudatur, facta inæquali varietate distinguamus intexendo

Vel magna parvis, ut cum Cicero inter maximas Pompeii laudes narrat etiam ejus facilitatem in audiendis privatorum injuriis.

Vel simplicia (quæ ad unam tantum spectant virtutem) *conjunctis*, quæ ad plures simul virtutes pertinent, ut cum Cicero sigillatim exposita Pompeii fide, humanitate; ait: *Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis.*

Vel obscura dilucidis, ut cum Cicero inter ea, quæ Pompeii summam auctoritatem declarabant, ponit etiam illud, quod erat obscurum: *Idem ipse*

Mithridates nonne ad eundem Pompejum legatum usque in Hispaniam misit ?

Vel læta tristibus , ut cum Cicero prædonum in Romanorum classem impetum , eumque a Pompejo repressum commemorat : Tantane , inquit , hujus hominis incredibilis , ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre Reipublicæ potuit , ut vos , qui modo ante ostium Tyberinum classem hostium videbātis , ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis !

Vel incredibilia probabilibus , ut cum dicit Pompeii voluntatibus non modo cives semper assensisse , socios obtemperasse , hostes obediuisse , sed etiam ventos , tempestatesque semper obsecundasse , quæ sane sunt incredibilia .

De collocatione in genere deliberativo.

F. Quid ? in deliberatione quid spectas ?

P. Principia vel non longa , vel sæpe nulla ; sunt enim ad audiendum qui deliberant , sua causa parati . Nec multum sane sæpe narrandum est . Est enim narratio præteritarum rerum , aut præsentium ; suasio autem futurarum . Quare ad fidem , & ad motum adhibenda est omnis oratio .

Exemplo suo docuit Cicero narrationi in deliberationibus locum esse , cum quædam exponenda sunt , quæ causæ cohærent . Ita pro lege Manilia narratiunculam de rebus a Sylla , & Lucullo in Mithridatæ gestis partitioni præmisit .

De collocatione in genere judiciali.

F. Quid? in judiciis quæ est collocatio?

P. **Q** Non eadem accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem profequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur; perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione, paullulum digrediens de cursu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat Judicem.

F. Quid faciendum est contra reo?

P. Omnia longe secus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendæ.

F. Semper ne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus?

P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur Oratori prudenti, & provido, & quod respuunt, immutandum est.

*De elocutione, cujus duplex genus,
alterum quodammodo naturale,
alterum artificiosum.*

F. **E**Xpone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt?

P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum; alterum verfum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis; in conjunctis fecunda. Simplicia invenienda sunt; conjuncta collocanda sunt.

De verbis simplicibus, quæ vel nativa sunt; vel reperta.

ET simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quæ significata sunt sensu; reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum.

Nativa & reperta vocat Cicero verba, quæ a Grammaticis primitiva, & derivativa appellantur.

Hæc autem fiunt aut similitudine, five analogia, cum verbum aliquod ad similitudinem alterius effingimus: sic Cicero dixit perspicientiam, sicut sapientiam; & favorem, sicut pavorem: aut imitatione, cum in effingendo verbo rei naturam imitamur, quam Græci ὀνομαστικὰν vocant, ut balare, tinnire, rudere, atque ut ait Virgilius: clamorque virum, stridorque rudentum.

Aut inflexione, cum ex noto novum verbum deducimus,

cius, illud aliter inflectendo; ut *beatitas* a beatitudine, *necessitudo* a necessitate, *spedescens* a pede, & tento &c.

Aut *adjunctione*, cum ex multis unum conflatur verbum, ut *consceleratus*, *contrucidare*, *circumvallatus*. *Solivagas* bestias dixit Cicero lib. 5. *Tuscul. quæst.*

Atque in verbis etiam est hæc distinctio, altera natura, tractatione altera. Natura, ut alia sint consonantiora, graviora, leniora, & quodammodo nitidiora; alia contra.

Consonatoria sunt. 1. Superlativa. 2. Quæ pluribus constant syllabis, ut *dominatrix*, quam *domina*; *moderatio*, quam *modestia*; *immanis*, quam *magnus*. 3. Composita; ita *præclarus*, *peroscurus*, *præpotens*, *grandiloquus*, quam *clarus*, *oscurus*, *potens*, *eloquens*.

Graviora sunt, quæ rem magis augment, ita *caritas*, & *pietas* *graviora*, quam *amor*, & *benevolentia*; *latro*, quam *fur*; *carnifex*, quam *ficarius*; *sustentare*, quam *nutrire*; *trucidare*, quam *occidere*.

Leniora, & quodammodo nitidiora sunt, quæ mollior inflectuntur, ut *meliuscule*, *corculum*, *matricula*; tum quæ aut rei atrocitatem imminuunt, ut si *error* ponatur pro *scelere*; *prudens* pro *callido*; aut deformitatem tegunt: nunquam enim, sordidis, ait Fabius, in oratione erudita locus.

Tractatione aut cum propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen; aut nova; aut prisca; aut ab Oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur,

aut

aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus; quæque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.

Tractatione, seu Oratoris sollertia deliguntur, aut propria; ut cum Livius Hannibalem loquentem inducens, ait: *Hannibal peto pacem*, nihil nomine proprio dici potuit magnificentius. Aut addita ad nomen, sive epitheta, seu substantiva, ut *pater*, *uxor*, *discipulus*, vel adjectiva, ut *singularis*, & *extrema* virtus. Ita Cicero pro Cluentio primum propriis usus est. *Sassia fuit Cluentii mater*; deinde, additis ad nomen utens, inquit, *oppugnat filium mater*; quod sane gravius est. Aut *nova*, quæ tamen nonnisi necessitatis causa adhibenda sunt: nova enim, inquit Fabius, non sine quodam periculo fingimus. Aut *prisca*, quæ maiestatem quandam afferunt orationi. Ira Virgilius dixit *quianam*, pro *cur*; *olli* pro *illi*; *suat* pro *fit*. Sed opus est modo, inquit Fabius, ut neque crebra sint hæc, neque manifesta, quia nihil est odiosius affectatione.

Aut *modificata*, & *inflexa* quodammodo a propria significatione, qualia sunt

1. Quæ transferuntur, idest metaphoræ.
2. Quæ immutantur per Hypallagen, seu Metonymiam: est enim hæc nominis pro nomine positio.
3. Ea, quibus tanquam abutimur per Catarchesin, ut cum dicimus *grandem* orationem pro *magna*, *minutum* animum pro *parvo*, *equitare* in arundine, *sperare* dolorem, pro *timere*.
4. Ea, quæ obscuramus per Allegoriam, præcipue si paullo obscurior sit, ut illud Terentii: *sceleratam ovem lupo commisisisti*.
5. Quæ incredibiliter tollimus per Hyperbolem, ut pro lege Manilia: *qui sæpius cum hoste confligit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam cæteri legerunt* &c.

6. Quæ mirabilius ornamus per figuras, quæ præsertim rei amplificandæ vim habent.

De verbis conjunctis.

F. **H**Abeo de simplicibus verbis; nunc de conjunctione quaero.

P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum.

Consecutionem verborum vocat Cicero, quæ a grammaticis concordantia dicitur.

Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus verbis, quod non est latinum; sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est.

De quinque virtutibus orationis.

Communia autem simplicium, conjunctorumque simul; hæc sunt quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave.

Dilucida esse debet oratio, ut intelligatur; brevis, ne tedium afferat; probabilis, ut fidem faciat; illustris, ut moveat; suavis, ut delectet.

De perspicuitate orationis.

Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem aut longitudine, aut contractione, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum.

Circumscriptionem vocat Cicero periodum; *intermissionem* membrum; *concisionem* incisum: aliquando enim dicendum est cæsim, aliquando membra-ritim, aliquando plena congerie: quæ tamen obscuram efficit orationem, si nimis circumducatur, sicuti inepti quidam solent, qui putant se tunc gravissime dicere, si periodos quam longissimas adhibent.

Item nimia brevitās, de qua Horatius . . . *brevis esse laboro, obscurus fio*. Tum *ambiguitas*, ut *audivi Chremetem percussisse Demeam*; tandem *inflexio*, & *immutatio verborum*, cum aliud dicitur, aliud intelligitur, quod in allegoria fit, in proverbiiis, & in ænigmatibus.

De brevitate orationis.

Brevitas autem conficitur simplicibus verbis semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi ut dilucide dicas, serviendo.

Brevitas conficitur 1. Simplicibus verbis, hoc est, detractis epithetis, & circumlocutionibus: in quo maxime Cæsar excellit. 2. cum semel tantum unamquamque rem dicimus; ita ut omnis commemoratio, ac repetitio omittatur. 3. si perspicuitati modo studentes, omni exornatione, tanquam veste

veste detracta, res nudas exponamus, ut Cic. pro Milone; Milo autem, quum in Senatu fuisset eodie, quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit; paullisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est &c.

De probabilitate orationis.

PROBABLE autem genus est orationis, si non nimis est comtum, atque expoliturum: si est auctoritas, & pondus in verbis: si sententiarum graves, vel aptarum opinionibus hominum, & moribus.

Nimius ornatus, addit Fabius, & eloquentia resupina, atque molliter effeminata, non est probabilis. Contra probabilis est oratio comta quidem, & expolita; neque enim patitur sordes; sed robusta, virilis, minime fucata: in quo Cicero totus est; verba enim rebus ipsis accommodat, interferitque sententias graves, atque hominum opinionibus consentaneas: ut pro lege Manilia: Neque enim exercitum potest is continere Imperator, qui se ipsum non continet, neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse Iudices non vult.

De illustratione orationis.

ILLUSTRIS autem oratio est, & verba gravitate delecta ponuntur, ac translata, & superlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem
con-

constituat pene ante oculos. Is enim maxime sensus attingitur, sed cæteri tamen, & maxime mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum: altero fit, ut intelligamus; altero vero, ut videre videamur.

Orationem illustant 1. Verba gravia. 2. Translata. 3. Superlata. 4. Ad nomen adjuncta, de quibus jam diximus. 5. Duplicata, seu cum idem verbum duplicatur, ut pro Mil. *Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati.* Item: *aspicite, aspicite, Iudices, squallorem, sordesque sociorum.* 6. Idem significantia; ut illa in Catil. 2. *abiit, excessit, erupit, evasit, &* pro Mil. *hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, ejicietur?* 7. Quæ actionem, aut rem exprimunt per hypotyposin, qua res non gesta indicatur, sed, ut gesta sit, ostenditur; ut in Verrem: *inter dolorem, crepitumque plagarum, in quibus verbera ipsa sonare videntur.* & in Philip. 2. *personabant omnia vocibus ebriorum, natabant pavimenta vino, madebant parietes &c.*

De suavitate orationis.

SUave autem genus erit dicendi, primum elegantia, & jucunditate verborum sonantium, & lenium: deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disjunctos, atque hiantes: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiri-

spiritum vocis apto ; habeatque similitudinem , æquabilitatemque verborum : tum ex contrariis sumta verbis , crebra crebris , paria paribus respondeant : relataque ad idem verbum , & geminata , & duplicata , vel etiam sæpius iterata ponantur : constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur , tum dissolutionibus relaxetur .

Fit etiam suavis oratio , cum aliquid aut invisum , aut inauditum , aut novum dicas . Delectat enim quidquid est admirabile , maximeque movet ea , quæ motum aliquem animi miscet oratio , quæque significat oratoris ipsius amabiles mores : qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali : aut inflexione sermonis , cum aut augendi alterius , aut minuendi sui causa , alia dici ab Oratore , alia existimari videntur , idque comitate fieri magis , quam vanitate . Sed multa sunt suavitatis præcepta , quæ orationem aut magis obscuram , aut minus probabilem faciunt . Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis , quid causa postulet , iudicandum .

Suavitas orationis altera verborum est , rerum altera . Prima tribus conficitur elegantia , compositione , figuris .

Elegantia fit delectu verborum , quæ jucunda sint & leniter sonent .

Compositio , seu conjunctio verborum suavis erit ,

1. Si non habeat asperos consonantium concursus,
veluti,

veluti *Xerxes Rex Persarum*. 2. Si crebra non sit vocalium conversio, ut *bacchæ æ neæ amænissimæ* impendebant. 3. Si non longo nimis anfractu periodos circumducatur. 4. Si habeat similitudinem, æqualitatemque verborum; ita ut idem fere sonus in verbis sit, atque eadem magnitudo. **Figuræ**, quæ suavem efficiunt orationem sunt 1. Ex contrariis sumpta verbis, sive antitheses, ut Cic. post reditum, *qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit*. 2. Cum crebra crebris respondent, quæ congeries dicitur, ut pro Mil. *Est enim hæc, Judices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus*. 3. Cum paria paribus respondent, sive cum duo, vel plura membra pari syllabarum numero proferuntur; ut pro lege Manil. *Tantum bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit*. 4. Relata ad idem verbum, quæ adjunctio vocatur: ut pro Cluent. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia*. 5. Verba geminata, & duplicata, idest conduplicatio, ut pro Milone. *Occidi, occidi non Sp. Melium &c.* 6. Iterata verba, sive repetitio, cum multa membra, aut incisa ab eodem verbo incipiunt, ut pro Mil. *Fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ*. 7. Constructio conjunctionibus copulata, sive polysyntheton, ut pro Mil. *Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit &c.* 8. Constructio dissolutionibus relaxata, sive asyntheton, ut Phil. 8. *At vero erecti, incitati, parati, armati animis jam esse debemus*.

Suavitas rerum fit 1. *Inviso*, quod nunquam antea visum fuit, veluti serpentes illi, a quibus Laocoonem, ejusque liberos discerpi videre Trojani. 2. *Inaudito*, quod nunquam antea auditum est. Ita Cic. Phil. 4. *Cæsarem laudans, quod*
pene

pene puer exercitum comparasset: *Multa*, inquit, memini, multa audiui, multa legi: nihil ex omnium sæculorum memoria tale cognovi. 3. Nevo, quod nuper evenerit, aut non ita pridem factum sit, etsi per ironiam dicatur, ut pro Ligario: novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tiberio detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse. 4. Permotione animi, ut Cic. in Verrem: Grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius, flebat uterque non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris filius. 5. Moribus oratoris, si se humanum, ac liberalem ostendat; ut Cic. pro Cluent. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide, atque officio defensionis. Aut si deflectat a cursu, augendi alterius, & minuendi sui causa: ut idem pro Cor. Balbo Pompejum, qui ante dixerat, laudans: Ei, inquit, succedo orationi, quæ non prætervæta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus infederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed ex cujusquam oratione capere possitis.

De oratione conversa, & mutata, sive artificiosa in simplicibus verbis,

F. **R**eliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, atque mutata.

P. Est itaque id genus totum situm in commutatione; quæ simpliciter in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans,

C

aut

aut factum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur; aut assumpta verba remouentur; aut in circuitus diriguntur; aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus.

Verbum in plura verba diducitur, si dixeris Trojani belli scriptorem pro Homero; laudandarum artium omnium procreatricem, & parentem pro Philosophia.

Definitio ad unum verbum revocatur, si pro facultate bene appositeque dicendi ad persuadendum, dixeris eloquentiam.

Assumpta verba remouentur, si ex ea Ciceronis oratione: Nos Deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedesque Populi Romani, Penates, aras, focos, sepulchra: majorum, nos leges, jura, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus; removeas cetera, & dicas: Nos patriam defendimus.

Aut in circuitus diriguntur, ut si hæc duo Virgilii carmina: Quem si fata virum seruant, si vespitus aura ætherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris, ita contrahas, qui vir si adhuc vivit.

Unum verbum fit ex duobus, ut cum pro patris interfectore parricidam dicimus; pro populi fautore, popularem.

*De oratione mutata, & conversa
in verbis conjunctis.*

IN conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio non verborum, sed ordinis tantummodo; ut cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus,

versus, retroque dicatur; deinde idem intercise, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

Triplex est orationis commutatio, iisdem manentibus verbis. Prima directa, ut Cicero liberavit patriam a conjuratione Catilinæ. Altera inversa: ut a Catilinæ conjuratione patriam liberavit Cicero. Tertia mixta: ut patriam a conjuratione Catilinæ Cicero liberavit.

De actione.

F. **A**ctio igitur sequitur, ut opinor.

P. **E**st ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu: quæ plurimum valebunt, si cum orationis genere consentiant, ejusque vim, ac varietatem subsequantur.

De memoria.

F. **N**umquid nam de oratore ipso restat?

P. **N**ihil sane præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodam modo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa con-

stat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriz, tamquam cera, locis utitur, & in his imagines, ut literas collocat.

Duplex memoria distinguitur naturalis, de qua nulla tradi præcepta possunt; & artificialis, quæ locis, & imaginibus conficitur; idest si orator quædam sibi loca fingat, iisque appingat imagines, quibus ipsi res, ac verba, quæ dicturus est, represententur. Cæterum recte ait Crassus lib. 1. de orat. exercendam esse memoriam ediscendis ad verbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis: memoria enim excolendo augetur.

P A R S A L T E R A.

De oratione, ejusque partibus.

QUoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere?

P. Quatuor esse ejus partes: quarum prima, & postrema ad motum animi valet. Is enim initiis est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio, quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem fere semper; tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum ali-

quid

quid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quaedam argumentatio, ut illa docendi causa sit, hæc commovendi.

Est autem oratio sermo elegans, copiosus, ornatus, atque ad persuadendum accommodatus.

De principio, sive exordio.

F. **P**erge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare.

P. Faciam, & a principis primum ordiar.

Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur.

Exordium (inquit Cic. lib. 1. de invent.) est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eveniet, si cum benevolum, attentum, docilem fecerit. In duas partes tribuitur, in principium, & insinuationem. Principium est oratio perspicue, & protinus perficiens auditorem benevolum, & docilem, & attentum. Insinuatō est oratio quædam dissimulatione, & circumscriptione obscure subiens auditoris animum. Hac uti debemus, cum agitur causa turpis, vel anceps, vel cum ab ea vehementer alienati sunt auditorum animi. Optimum insinuationis exemplum habes in 2. orat. in Rullum.

Quorum primum locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum; e quibus

initia benevolentiz conciliandæ comparantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime liberalitatis, officii, justitiz, fidei: contrariisque rebus in adversarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causæ, aut spe significanda; & si in nos aliquod odium, offensivæ collata sit, tollenda ea, minuendæ, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

Tria benevolentiam ab oratoris persona conciliant

1. Merita, ut Cic. pro Flacco: Cum in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, gravissimo, atque acerbissimo Reipublicæ casu socio, atque adjutore consiliorum, periculorumque meorum L. Flacco eodem a vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia repellebam; sperabam, judices, honorum potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Similiter etiam si ipsorum auditorum beneficia in nos collata commemoremus: ut post reditum: Si P. C., pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum cumulate gratias egero &c.

2. Dignitas, ut Cic. cum a propria, tum a Murenæ dignitate ipsum ambitus accusatum commendans: Idem, inquit, Consul cum vestræ fidei commendat, qui antea Diis immortalibus commendavit, ut ejusdem hominis voce & declaratus Consul, & defensus beneficium populi cum vestra, atque omnium civium salute tueatur.

3. Virtus; Ut idem Verrem accusaturus ait: Adductus sum, judices, officio, fide, misericordia, multo-

multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris, & officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem.

Ab adversariorum persona benevolentia colligitur, contraria in ipsos conferendo, idest eorum maleficia, indignitatem, improbitatemque ostendendo: ut Cic. pro Dejotaro: *Crudelis Castor, ne dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaque sua terrorem intuleris ei, cujus senectutem iueri, & regere debebat.* Et pro Mil. *Unum genus est adversum, infestumque nobis eorum, quos Publici Claudii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit.*

A disceptatorum persona 1. Si ostendamus causam eorum honestate, aut utilitate conjunctam. Ita Cic. affirmat se in accusando Verre ad levandam iudiciorum infamiam accessisse. 2. Si spem in eorum fide, atque integritate collocasse significemus. Ita Cic. pro S. Roscio Amer: *Fide, sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo: si vos aliqua ex parte allevabatis, feram, ut potero, studio, & industria iudices.* 3. Si antecaptas eorum animis opiniones evelle re conabimur: quod exordium dicitur per prolepsim, ut exemplo est principium orat. pro Roscio Amer.

De docilitate comparanda.

Intelligenter autem ut audiamur, & attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, & quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus,

naturamque causæ, si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impediās confusionē partium, nec memoriam multitudi-
ne; quæque mox de narratione dilucida di-
centur, eadem etiam huc poterunt recte
referri.

Docilitas comparatur a rebus, si a principio causæ
summam aperiāmus, aut, si dubia sit, definitio-
ne explicemus, ne diu suspensa disceptatorum
expectatio teneatur. Ita Cic. de provinc. Consul.
Si quis vestrum, P. C. expectat, quas sibi provincias
decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines
ex provinciis potissimum detrahendi sint.

Aut si eam adeo distincte, breviterque partiamur,
ut facile intelligi ab auditoribus, ac retineri pos-
sit. Ita Cic. Phil. 1. Antequam de Republica, P. C.,
dico ea, quæ dicenda hoc tempore arbitrari exponam
vobis breviter consilium & prosecutionis, & reversionis
meæ. Recte enim habita, inquit idem, in-
caussa partitio illustrem, & perspicuam totam
efficit orationem.

De concilianda attentione.

UT attente autem audiamur, trium re-
rum aliqua consequemur. Nam aut
magna quædam proponemus, aut necessa-
ria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos
res agetur.

Magna proponit Tullius pro C. Rabirio. Sic enim
existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam,
rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab
omnibus vobis providendam, neque a Tribunis plebis
suscep-

susceptam, neque a Consule defensam, neque ad Pop.
Rom. esse delatam.

*Necessaria initio Phil. 7. Parvis de rebus, sed fortasse
necessariis consulimur.*

*Coniuncta cum disceptatoribus, idest ipsis utilia, &
honestia initio act. 2. in Verrem: Quod erat ma-
xime optandum, iudices, & quod unum ad invidiam
vestri ordinis, infamiamque iudiciorum sedandam ma-
xime pertinebat, id non humano consilio, sed prope
divinitus datum, atque oblatum summo Reipub. tem-
pore videtis.*

*De quibusdam adjunctis, unde principia
sumi possunt.*

SIT autem hoc etiam in præceptis, ut si
quando tempus ipsum, aut res, aut lo-
cus; aut interventus alicujus, aut interpel-
latio, aut ab adversario dictum aliquod, &
maxime in perorando, dederit occasionem
nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tem-
pus apte, ne derelinquamus: & quæ suo
loco de amplificatione dicemus, multa
ex his poterunt ad Principiorum præcepta
transferri.

A tempore Cic. totum pro M. Cælio exordium
duxit, quod diebus festis, ludisque publicis ju-
diciū illud exerceretur. 2. Ab improvisa, & in-
solita re pro Mil.: Hæc novi iudicii nova forma
terret oculos, qui quocunque inciderint, veterem con-
suetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum re-
quirunt. 3. A loco pro Dejot. Moueor etiam loci
ipsum insolentia &c.

De

Ma

De narratione, ejusque virtutibus.

F. **Q**uid? in narratione quæ tandem conservanda sunt?

P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei; ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide, probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suavitatem.

Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevis: eaque sæpius in narratione laudatur, de qua supra dictum est.

Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient; si cujusque facti, & eventus causa ponetur; si testata dici videbuntur: si cum hominum opinione, auctoritate; si cum lege, cum more, cum religione conjuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides.

Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos,

si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus.

Afferenda hic essent oratoriæ narrationis exempla: sed ut brevitati consulamus, satis est nonnulla indicare. Vide sis narrationes pro Roscio Amer: & pro Mil. numeris omnibus absolutissimas. Item narrationem de Philodamo Lampfaceno act. 1. & de Gavio civē Rom. act. 8. in Verrem, quæ sine summa commiseratione legi non possunt.

In judiciali genere narrationi subicitur propositio, quæ definitur status oratorii enuntiatio: quid enim nobis cum adversario conveniat, & quid in controversia relinquatur, explanat. In reliquis vero generibus exordio subjungitur, atque adeo breviter, & dilucide causæ summam aperire debet, ut non modo nullo labore intelligi possit, sed etiam non possit non intelligi.

Propositioni sæpe rationes subnectimus, ut Cic. Phil. 7. *Cur pacem nolo? Quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest.* Aut causæ summam in duo, vel tria membra diducimus, ut idem pro Leg. Man. *Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine; tum de imperatore deligendo esse dicendum.* Atque hæc vocatur partitio. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet, brevitatē, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, eum nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, generatim, de quibus dicendum est, amplectimur. Paucitas servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur.

Illud cavendum est etiam, ne proponantur paradoxa, seu argumenta, quæ a communium hominum opi-

opinionē aliena sunt, præter enim quam quod nimie diligentie, ingenique ostentandi suspensionem injiciunt, nunquam satis apte demonstrari possunt. Oratori autem, qui popularis esse debet, non tam videndum est, quid proponat, quam, quomodo probet auditoribus, quod proposuerit.

De confirmatione

F. **N**Empe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent.

P. Ita est, quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, queritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio.

De confirmatione in statu conjecturali.

F. **T**eneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quero.

P. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: ut adolescentiam procliviorē esse ad libidinem. Proprie autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumque

tumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum, negotiorumque naturis.

De verisimilibus in personis.

IN personis naturæ primum spectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, foeminarum; atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertis: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria.

A personis causam Sex. Roscii Amer., quæ in statu conjecturali versatur, ita agit Cicero, ut Roscius non modo a parricidio, cujus accusabatur, sed etiam ab omni flagitio videatur alienus; quod assiduus esset in prædiis colendis, quod voluntate patris rei familiari, vitæque rusticæ se dedisset, quod integris, & castis moribus esset: contra docet adversarios scelestos, audaces, inopes, Roscii patris inimicissimos, ut verisimilius sit ab ipsis, quam a filio patrem Roscium interfectum.

Sup-

Suppeditat etiam exemplum causa Milonis, in qua est persona Clodii seditiosi, ac violenti hominis, inimici Milonis.

De verisimilibus in locis.

IN locis autem, & illa naturalia, maritimi, an remoti a mari: plani, an montuosi: laeves, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: ædificati, an vasti: obscuri, an rerum gestarum vestigiis nobilitati: consecrati, an profani.

A loco ostendit Cicero Roscium a filio occisum non esse, quod Romæ fuerit interfectus ad balneas Palatinas, ubi frequentes erant inimici, qui ejus vitæ insidiabantur, cum interim filius esset Ameriæ in rebus rusticis occupatus. Et Clodium insidiatorem fuisse, quod Milonem ante fundum suum aggressus sit, atque in ipsum e loco superiori impetum fecerit.

De verisimilibus in temporibus.

IN temporibus autem, præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis vetusta, recentia, instantia paullo post, aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, ut hyems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox,

nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Jam facta, & eventus, aut consilii sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovet. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda.

A tempore probat Cicero Clodium insidias Miloni struxisse, quod Roma pridie, atque ita profectus sit, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret, quam nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset; nunquam reliquisset: Milo vero profectus sit, id temporis, cum jam Clodius redire potuisset.

A consilio idem probat: nam Clodius, cum sibi Milonem rebus in omnibus adversari videret, ejus interficiendi consilium cepit.

Ab imprudentia Ligarium excusat, quod errore, & fatali quadam necessitate Pompeii arma secutus sit.

De verisimilibus in rebus.

Rerum autem bonarum, & malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Hujus igitur materię ad argumentum subiectę, perlustrandę animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda. Veri-

Verisimilia rerum cum bona, tum mala ita etiam personis annexa sunt, & cohærent, ut non re ipsa, sed cogitatione tantum separari possint.

De signis.

EST etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo pondere; partim, etiamsi videntur esse exigua per se, multum tamen, cum sunt coacervata, proficiunt. Atque in his verisimilibus insunt nonnunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ.

Signa a verisimilibus in eo differunt, quod hæc animo tantum; illa vero sensu, audituque capiuntur; eandem tamen vim habent. Ex signis alia necessaria sunt, quæ a Græcis *σημεία* dicuntur, a Cicerone *proprie notæ*; ut cicatrix signum est vulneris: alia non necessaria, quæ *σημεία*, ut telum, cruor &c. signa sunt cædis; sed tantum probabilia: quæ tamen multum, si sunt coacervata, proficiunt, ut æque nonnunquam valeant, ac propriæ notæ, seu signa necessaria: ut pro Mil. Video adhuc constare omnia, iudices, Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis.

De

De exemplo, similitudine, & fabula.

Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri primum exemplum, deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet.

Exemplum est rei gestæ utilis ad persuadendum commemoratio. Ita Cicero, cum adversarii Milonis dixissent intueri lucem nefas esse illi, qui a se hominem occisum fateretur, id esse falsum probat multis exemplis, ut Horatii, qui sororem interfecit; & tamen fuit absolutus; ut Ahalæ, qui Sp. Melium; Nasicæ, qui Tib. Gracchum; Marii, qui Saturninum occidit.

De similitudine jam diximus pag. 13.

Fabula est rei fictæ utilis ad persuadendum commemoratio. Ita Cic. pro Roscio Amerino; *Videtis ne, quos nobis poetæ tradiderunt patris ulciscendæ causa supplicium de matre sumxisse; quum præsertim Deorum immortalium iussis, atque oraculis id fecisse dicantur; tamen ut eos agitent furæ, neque consistere usquam patientur?*

De confirmatione in statu definitivo.

F. **Q**uid? definitionis quæ ratio est, & quæ via?

P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communiam frequentia, ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque

D

magna

magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primisque commovet explicatio vocabuli, ac nominis. Ubi quæritur, quid sit res, aut quo nomine appellanda sit, utendum est definitione, quæ octo modis fieri hic docet Cicero.

1. Ex genere, & differentia, uti diximus pag. 12.
2. Ex communium frequentia, ut idem: *Voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens movetur, & jucunditate quadam perfunditur.*
3. Ex contrariis, ut pro P. Sexpio: *Optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti.*
4. Ex dissimilibus: ut pro Cœlio: *Aliud est maledicere, aliud accusare: accusatio crimen desiderat, rem, ut definiat, hominem, ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam.*
5. Ex paribus, ut idem est continentia in rebus nostris, quod abstinentia in alienis.
6. Ex descriptione, ut illa, qua Tullius pro M. Cœlio mores Catilinæ graphice pingit.
7. Ex enumeratione consequentium: ut Phil. 8.: *D. Brutus oppugnatur, non est bellum? Mutina obsidetur, ne hoc quidem bellum est?.. delectus tota Italia decreti, sublatis vacationibus: saga cras sumentur: Consul se cum præsidio descensurum esse dixit: utrum hoc bellum non est?*
8. Explicatione vocabuli; ut eadem Philip.: *Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut non major timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus.*

51

De confirmatione in statu qualitatis.

F. **S**unt exposita jam fere ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione, quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum constet, & nomen; qualia sint, vocatur in dubium.

P. Est ita, ut dicis.

F. Quæ sunt igitur in eo genere partes?

P. Aut jure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiz, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, incitiam, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis judiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex controversia, jure, & recte actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.

Cum nec de facto, nec de facti nomine quæritur, sed tantum quale sit, duplex ratio est: altera absoluta, cum jure factum ostenditur; ut pro Milone Cicero probat natura esse concessum, ut vim vi repellamus; & ait, gladium ad interficiendum hominem ab ipsis aliquando porrigi legibus. Altera assumptiva, cum, ut recte factum defendatur, causa assumitur, aut ulciscendi dolor, aut pietas, aut religio, aut patriæ utilitas, aut necessitas. Quæ vero vehementiori animi motu fa-

Etia sunt, nullam in iudiciis defensionem habent; apud Principem, vel Populum habere possunt; tuncque dicitur deprecatio, qua usus est Horatius pater apud Pop. Rom. pro filio sororis interfectore; & Cicero pro Ligario, ubi inquit: *Ego ad parentem loquor: erravi, temere feci, pœnitet, ad clementiam confugio, ut ignoscas, oro.*

De reprehensione, seu confutatione.

F. **A** Gesis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehensionem diviseras orationis fidem, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo.

P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumferit, si fictum, aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumpta sunt. Primum dubia sumpta esse pro certis. Deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici: tum ex iis, quæ sumferint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad singula: sic universa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

i. Confutandi ratio omnium firmissima, si totum negari possit, quod fictum, seu commentitium sit; aut falsum, sive ab errore profectum. Ita pro Deiot. cum adversarius dixisset Dejotarum ebrium

in convivio faltrasse, totum negat Cicero, & hoc a Dejotari moribus abhorreere dicit.

2. Si ostendatur ab adversariis dubia sumpta esse pro certis. Ita pro Cluentio cum iudicium corruptum fuisse constaret, concluderant adversarii id a Cluentio factum; vocat hoc in dubium Cicero, & potius ab Oppianico, quam a Cluentio corruptum ostendit.
3. Si dicamus, quæ ab adversariis allata sunt, eadem in perspicue falsis dici posse; ut pro Cælio, cum cum impudicum accusatores dixissent, ait Cicero: *Sunt ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma; & species fuit liberalis.*
4. Si ex iis, quæ adversarii sumserunt, non effici tamen, quæ velint, demonstretur. Ita quamvis odisset Clodium Milo, non tamen illi fecit insidias: quamvis in Populum Rom. liberalis Murræna fuerit: non ideo corruptit, ut se consulem faceret.
5. Si, quæ ab adversariis coacervatim dicta sunt, ut multa viderentur, ea singillatim diluamus; veluti cum Sertorius equinæ caudæ pilos paulatim facilius evelli, quam omnes simul, edocuit: Hispanos hac imagine adhortans, ne tota acie, sed paulatim Romanos aggrederentur.
6. Si exempla causæ nostræ similia afferantur; ut pro Roscio Amer. probat Cicero non facile parricidii crimen esse credendum exemplo T. Clælii Terracinensis, qui jugulatus fuit in eodem conclavi, ubi essent duo adolescentes filii; qui de parricidio accusati, statim absoluti sunt, quoniam aperto ostio dormientes reperti fuerant.
7. Si communem periculi conditionem deploremus, quod sæpenumero Cicero facit, cum ostendit commune malum esse, commune periculum, si hominibus improbis fides adhibeatur.

F. **Q**Uoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent , habeo ; quemadmodum in dicendo singula tractentur , expecto .

P. Argumentationem quærere videris, quæ est argumenti explicatio : quæ sumpta ex iis locis , qui sunt expositi, conficienda, & distinguenda dilucide est.

F. Plane istuc ipsum desidero .

P. Est ergo , ut supra dictum est , explicatio argumenti argumentatio : sed ea conficitur , cum sumseris aut non dubia , aut probabilia , ex quibus id efficias , quod aut dubium , aut minus probabile per se videtur.

Quum argumentatio colligat aliud per aliud , & , quod est dubium , per id , quod dubium non est , confirmet ; ex locis communibus vel cuiusque generis propriis , sumenda sunt aut *non dubia* , seu certa , & perspicua . Ita ex eo , quod certum est , fas esse insidiatorem occidere , colligit Cicero , Clodium a Milone jure cæsum fuisse .

Aut *probabilia* , seu quæ hominum opinione vera esse creduntur . Ita quum probabile sit a filio frugi , bonoque patrem necari non solere , ex illo conficit Tullius Roscium non esse parricidam .

Omnis autem argumentatio (ait Cicero lib. 1. de invent.) per *inductionem* tractanda est , aut per *ratiocinationem* .

Inductio ea est , quæ ex multis rebus aliquid propter similitudinem efficit : ut Quintil. Quod pomum generosissimum ? puto quod optimum : & quis equus ? qui
velo-

velocissimus ; ita hominum non qui claritate nascendi, sed qui virtute maxime excellit . Quare exemplum, quo unum ex altero colligitur ob similitudinem , pars est inductionis .

Ratiocinatio, græce syllogismus, est oratio ex re ipsa probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmat . Ita Cicero probans Pompejum esse summum Imperatorem, hac utitur ratiocinatione: *Ille summus est Imperator, in quo inest scientia rei militaris, virtus, auctoritas, & felicitas : Hæc quatuor insunt Pompejo : Pompejus igitur summus est Imperator .* Quare tribus partibus constat syllogismus, quarum prima propositio dicitur ; altera assumptio : tertia complexio, sive conclusio .

Quod si propositioni, & assumptioni, aut alterutri adjiciatur approbatio ; ita ut quinque, aut quatuor constet partibus, vocatur syllogismus oratorius, a nonnullis epicherema . Hujusmodi argumentatione usus est Cicero pro Roscio Amer. *Qui vita rustica delectantur, nullo scelere, nullis flagitiis imbuti esse solent, sed probatis moribus præditi : est enim ea vita disjuncta a cupiditate, & cum officio conjuncta, parsimonie, diligentie, justitie magistra . Roscius autem in vita rustica educatus fuit ; eum enim pater suus ruri esse volebat, ut rerum familiarium curam gereret : nullo igitur scelere imbutus est ; ita neque de parricidio cogitavit .*

Si vero aut propositio, aut assumptio reticeatur : ita ut duabus modo partibus constet, dicitur enthymema ; ut *omnis infidiator jure occiditur ; jure igitur occisus est Clodius : hic enim reticetur assumptio : Quamvis Aristoteles in eo enthymema a syllogismo discreverit ; quod hic in rebus certis ; illud in probabilibus tantum versetur .*

His addendum est dilemma, & sorites . Est autem dilemma argumentatio a contrariis, quorum si unum effugias, in alterum incidas, necesse est :

ut illud: *Si severus, cur non in omnes? Si misericors, cur non in suos?*

Sortites vero est argumentatio, quæ ex pluribus firmamentis simul connexis aliquid colligit, ut, *avarī multa concupiscunt: qui multa concupiscunt, multis egent: qui multis egent, sunt miseri: avari igitur sunt miseri.*

De argumentationis dispositione.

ARgumentandi autem duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumsitque ea, quibus uteretur; atque his confirmatis, ad propositum se se retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio quasi retro, & contra prius sumit, quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, per motis animis jactat ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non injucunda distinctio: ut cum interrogamus nosmet ipsos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus: quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes: & si non omnia confirmando disputabimus, breviterque interdum, quæ erunt satis aperta, pone-

ponemus: quodque ex his efficitur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

Duplex argumentationis tractandæ ratio est: altera, quæ ad fidem faciendam spectat, cum dialecticorum more syllogismi propositio primum, deinde assumptio ponitur, subjiciturque conclusio.

Altera, quæ non tam ad fidem pertinet, quam ad motum, cum ordine inverso progredimur, ut magis lateat artificium. Ita in orat. pro Cælio ponitur primo conclusio: *In M. Cælio nulla luxuries reperitur, nulli sumtus, nullum æs alienum, nulla conviviorum libido*; paullo post additur assumptio: *audivistis, cum pro se diceret, audivistis antea cum accusaret (defendendi hæc causa, non gloriandi loquor.) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum, ac verborum*. Postremo subnectitur propositio: *Atqui scitote, iudices, eas cupiditates, quæ obijciuntur Cælio, hæc studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse*: quam propositionem additis rationibus confirmat Tullius.

Quoniam vero omnibus in rebus (inquit idem lib. i. de invent.) similitudo est fatietatis mater, variare orationem magnopere oportet. Id fieri poterit, si non similitudine semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est tum inductione, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper a propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque; tum hoc, tum illo genere complexionis uti.

Plurimum quoque ad id conferunt sententiarum ornamenta, i. Cum interrogamus nosmetipsos, ut

Terent.

Terentius in Eunuchis : Quid igitur faciam ? Non eam , ne nunc quidem , cum accersor ?

2. Cum percunctamur aduersarios , ut ab illis etiam invitis confessio argumentationis vi exprimat . Ut pro Cæcinna : Responde , si tibi videtur , in fundum Cæcinna utrum voluit tandem , an non potuit accedere , cum te obstitisse , & repudiasse dicis ? certe hunc voluisse concedis . Potes igitur dicere , non ei vim fuisse impedimento , cui , cum cuperet , eoque consilio venisset , per homines coactos non sit licitum accedere ? Acrius hic dilemma efficit percunctatio .
3. Cum imperamus , ut pro Cluent. Iudices , si scelus odistis , prohibete aditum matris a filii sanguine : & pro Mil. Excitate , excitate , eum , si potestis , ab inferis , frangetis impetum vivi , cuius vix sustinetis furias insepulti ? Hic etiam subest enthymema .
4. Cum optamus : ut pro Rabirio ; Utinam hanc mihi facultatem causa concederet , ut possem hæc prædicare C. Rabirii manu L. Saturninum hostem Pop. R. interfectum !

De locis assumtis .

F. Quid illa , quæ sine arte appellantur , quæ jam dudum assumpta dixisti , ecquonam modo , ecquonam loco artis indigent ?

P. Illa vero indigent : & nec eo dicuntur sine arte , quod ita sunt ; sed quod ea non parit oratoris ars , sed foris ad se delata , tamen arte tractat , & maxime in testibus . Nam de toto genere testium , quam id sit infirmum , sæpe dicendum est ; & argumenta , rerum esse propria : testimonia , volun-

luntatum : utendumque est exemplis , quibus testibus creditum non sit : & de singulis testibus , si natura vani , si leves , si cum ignominia , si spe , si metu , si iracundia , si misericordia impulsī , si præmio , si gratia adducti : comparandique superiore cum auctoritate testium , quibus tamen creditum non sit . Sæpe etiam quæstionibus resistendum est , quod & dolorem fugientes multi tormentis ementiti persæpe sunt , morique maluerunt falsum fatendo , quam vere inficiando dolere . Multi etiam suam vitam neglexerunt , ut eos , qui his cariores , quam ipsi sibi essent , liberarent . Alii autem aut natura corporis , aut consuetudine dolendi , aut metu supplicii , aut mortis vim tormentorum pertulerunt . Alii ementiti sunt in eos , quos oderant . Atque hæc exemplis firmanda sunt . Neque est obscurum , quin , quoniam in utraque parte sunt exempla , & item ad conjecturam faciendam loci , in contrariis contraria sint sumenda . Atque etiam incurrit alia quædam in testibus , & in quæstionibus ratio . Sæpe enim ea , quæ dicta sunt , si aut ambigue , aut inconstanter dicta sunt , aut etiam aliter ab alio dicta , subtiliter reprehenduntur .

De Peroratione.

F: **E**Xtrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sane velim audire.

P. Facilior explicatio est perorationis. Nam est divisa in duas partes, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem, & hic est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua; aut reprehensa.

Et si proprius amplificationis locus sit in peroratione; adhiberi etiam solet in reliqua oratione, præsertim cum res aliqua vehemens, gravis, atrox commemorata est, quæ augenda verbis, atque oculis subjicienda videatur. Ita Cic. in Phil. 2. postquam Antonium in Populi R. conspectu vomuisse narravit, rem eam amplificat: O rem non modo visu sædam, sed etiam auditu! Si inter cænam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cætu vero Populi R., negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal implevit.

De amplificatione verborum.

EST igitur amplificatio gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda

da sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis; sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendant gradatim ab humilioribus verbis ad superiora. Omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis, quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos promovendos accommodata est. Sed in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc, quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quam causa, diligenter fere quid quemque deceat, judicandum est.

Amplificatio conficitur cum verbis simplicibus, tum verborum figuris. Verba deligenda sunt, quæ illustrem efficiant orationem, usitata, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, seu synonyma, non vilia, superlata, seu hyperbolica, & translata, de quibus jam diximus pag. 25. Verborum figuræ ad amplificandum aptiores, sunt disjunctio non tam in singulis verbis, quam in continentibus, seu in incisis, aut membris; adjunctio, repetitio, conduplicatio, gradatio; tandem oratio quasi naturalis, seu veluti sponte fusa, non explanata, sed quodammodo intercisâ, & prædolo-

dolore interrupta : ut pro C. Plancio: *O acerbam mihi, julices, memoriam temporis illius, & loci, cum hic in me incidit, complexus est, consperfitque lacrymis; nec loqui præ mærore potuit! Quæ tamen omnia nihil proderunt, nisi ad ea vox, vultus, gestus accommodetur.*

De amplificatione rerum.

Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatz, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum confictio, & caussæ, & ea, quæ sunt de caussis orta; maximeque similitudines, & exempla; fictæ etiam personæ, muta denique loquantur. Omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut divina, ut ea, quorum obscuræ caussæ, ut in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt. Usu, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut Deorum,

rum, ut patris, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi in iis rebus, aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: & a quorum caritate divellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurusve sit, exprimatur breviter. Cito enim arescunt lacrymæ, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est. Minuta est enim omnis diligentia: hic autem locus gravia requirit.

Amplificatio rerum sumitur 1. Locis insitis, & præsertim definitionibus conglobatis, consequentibus, contrariis, dissimilitudine, repugnantibus, causis, effectis, similitudine, & exemplo, de quibus jam verba fecimus.

2. Figuris vehementioribus sententiarum, maximeque prosopopœja. Ita Cicero Roscium Amer, ita loquentem inducit: *Prædia mea tu possides* (Chryfogone); *ego aliena misericordia vivo* &c. Similiter etiam Milonem: *Valeant*, inquit, *valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati* &c.

3. Rebus magnis vel natura, vel usu. Natura-magna sunt 1. Cœlestia, ut cometæ, tonitrua, tempestates, & alia hujusmodi. 2. Divina, qualia sunt Oracula, vaticinationes, responsa aruspicum. 3. Obscura, quorum scilicet ab hominibus ignorantur causæ, ut terræmotus, monstra, prodigia.

His usus est Cicero in perorat. de responsis Arusp.: Etenim, inquit, hæc Deorum immortalium vox est, hæc pene oratio judicanda est, cum ipse mundus, cum agri terræmotu quodam novo contremiscunt, & inustato aliquid sono, incredibilique prædicunt. Et in perorat. Catil. 2.: Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubiis Deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus.

Ulu magna sunt hæc tria, caritas, amor, & honestas. Hinc inflammantur animi ad ea retinenda, ut Cicero pro Sextio: Hæc imitamini per Deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis; hæc ampla sunt, hæc divina, hæc immortalia, hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Hinc etiam odium in illos, a quibus ea violata sunt, incitatur: ut pro Milone in Clodium: Polluerat stupro sanctissimas religiones, Senatus gravissima decreta perfrugerat, pecunia se palam a iudicibus redemerat, vexarat in Tribunatu Senatum &c.

4. Fortunæ vicissitudine, cum aliquem ostendit orator, aut eas res, quæ magnæ existimantur, jam amisisse, aut esse in amittendi periculo. De rebus amissis exemplum habes pro P. Sylla: Cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna misera, atque luctuosissima, destitutus sit; quid est, quod expetas amplius? Lucis ne hanc usuram eripere vis plenam lacrymarum, atque mæroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? De amittendi periculo pro L. Flacco: Miseremini familiæ,

judi-

judices , miseremini patris , miseremini filii ; nomen clarissimum , & fortissimum vel generis , vel vetustatis , vel hominis causa Reipubl reservare . Brevis tamen commiseratio esse debet , ut magis animos feriat , & ne auditor ab eo , quem ceperat , impetu (ut ait Fabius) ad rationem redeat .

De judicio in ciendis affectibus adhibendo.

Illud jam est judicii , quo quaque in causa genere utamur augendi . In illis enim causis , quæ ad delectationem exornantur , ii loci tractandi sunt , qui movere possunt expectationem , admirationem , voluptatem . In cohortationibus autem , bonorum , ac malorum enumerationes , & exempla valent plurimum . In judiciis , accusatori fere quæ ad iracundiam ; reo plerumque quæ ad misericordiam pertinent . Nonnunquam tamen accusator misericordiam movere debet , & defensor iracundiam .

Aliud amplificandi genus exornatio requirit , aliud cohortatio , aliud judicium . Quare prudentis oratoris est affectus ciere , quos causa postulet . Ita in exornationibus movenda expectatio , admiratio , voluptas . Expectatio excitatur , cum suspensus detinetur auditoris animus ; admiratio ex magnis præclare gestis rebus ; voluptas vero ex summorum virtutum commemoratione , lætoque honestarum , utiliumve rerum exitu nascitur . In cohortationibus , & bona , quæ acquiri possunt , & mala , quæ imminet , enumeranda sunt ; ut illa spem , & fiduciam afferant ; hæc metum incutiant .

Plurimum etiam valent exempla, quibus æmulatio excitetur. Ita Cic. pro P. Sextio: *Imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curius, Fabricios, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumera- biles alios, qui hanc Rempubl. stabiliverunt; quos equidem in Deorum immortalium cætu, ac numero repono; amemus patriam, parcamus Senatui, consula- mus bonis.*

In Judiciis accusator iudices ad iracundiam concitare debet; defensor autem ad misericordiam re- vocare. Sed interdum tota oratio commutatur, ut misericordiam accusator excitet, iracundiam defensor. Ita Cic. Verrem accusans sæpe mise- ricordiam movet in eos, qui a Verre crudeliter necati sunt, ut inde magis in Verrem iudicum odium exardeat. Contra, Roscium defendens ex- citat iracundiam in accusatores. *Per Deos immorta- les, quæ ista tanta crudelitas est? Quæ tam fera, immanisque natura? Quis unquam prædo fuit tam ne- farius? Quis pirata tam barbarus, ut cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?*

De enumeratione, altera amplificationis parte.

ENumeratio reliqua est, nonnunquam lau- datori; suasori non sæpe; accusatori iæ- pius, quam reo necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt: si aut memoriæ diffi- das eorum, apud quos agas, vel interval- lo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo rarius utendum est, quod
ponen-

ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

Enumeratio, per quam res disperse, & diffuse dictæ unum in locum coguntur, fieri debet, aut ut memoria reficiatur, si oratio longior fuerit; aut ut major orationi vis afferatur. Ita Cicero pro lege Manilia, tria, quæ proposuerat, breviter, & perspicue, adhibita etiam cohortatione, numerat: *Quare quum bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; & quum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a Diis immortalibus oblatum, ac datum est, in Rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?*

Itaque omitti debet, cum aut brevis est oratio; aut causæ obesse potest, veluti in defensionibus, ubi cum ab oratore etiam adversarii firmamenta ponenda sint, nec propter brevitatem dilui possint, tanquam aculei pungunt iudicum animos. Animadvertendum quoque est summa rerum capita, non singula argumenta repeti oportere, ne orator memoriam ostenter, nimiamque præferat diligentiam, qua nihil odiosius. Præterea si diu morabitur, jam non enumeratio, sed altera quasi fiet oratio.

P A R S T E R T I A .

De quæstione, ejusque generibus.

F. **Q**Uoniam & de ipso Oratore, & de oratione dixisti; expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti quæstionis locum.

P. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus; & personis, Controversiam, Causam appello: alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum; Propositum voco. Sed est Consultatio quasi pars Causæ quædam, & Controversiæ. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia.

De proposito, seu quæstione infinita, ejusque generibus.

QUamobrem prius de proposito dicamus, cujus genera sunt duo: cognitionis alterum: ejus scientia est finis, ut *verine sint sensus?* alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid: ut si quæzratur, *quibus officiis amicitia colenda sit.*

Rursus superioris genera sunt tria: sit, nec ne, quid sit, quale sit. Sit nec ne, ut *jus*
in

in natura sit, an in more? Quid autem sit, sit ne jus id, quod majori parti sit utile? Quale autem sit, juste vivere sit, nec ne utile?

Actionis autem duo sunt genera. Unum ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut: *quibus rebus adipisci gloriam possis, aut, quo modo invidia vitetur?* alterum, quod ad aliquod commodum, usumque refertur: ut: *quemadmodum sit respublica administranda: aut, quemadmodum in paupertate vivendum.*

Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, nec ne, aut fuerit, futurumve sit, quaeritur; unum genus est quaestionis; possitne aliquid effici; ut cum quaeritur; *ecquisnam perfecte sapiens esse possit?* alterum, quemadmodum quidque fiat: ut *quonam pacto virtus pariatur; natura ne, an ratione, an usu?* cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris, naturalibusque quaestionibus, causae, rationesque rerum explicantur.

Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quaeritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est; aliud, an idem sit, ut *pertinacia, & perseverantia?* in altero autem descriptio generis aliqujus, & quasi imago exprimenda est, ut *qualis sit avarus, aut quid sit superbia.*

Tertio autem in genere , in quo quale sit, quæritur , aut de honestate , aut de utilitate , aut de æquitate dicendum est . De honestate sic : ut *honestum ne sit pro amico periculum , aut invidiam subire ?* De utilitate autem sic : ut , *sit ne utile in republ. administranda versari ?* De æquitate vero sic : ut , *sit ne æquum amicos cognatis anteferre ?* Atque in hoc eodem genere , in quo , quale sit , quæritur , exoritur aliud quoddam disputandi genus . Non enim simpliciter solum quæritur quid honestum sit , quid utile , quid æquum ; sed etiam ex comparatione quid honestius , quid utilius , quid æquius , atque etiam quid honestissimum , quid utilissimum , quid æquissimum : cujus generis illa sunt , *quæ præstantissima sit dignitas vitæ ?* Atque ea quidem , quæ dixi , cognitionis sunt omnia .

Restant actionis , cujus alterum est præcipiendi genus , quod ad rationem officii pertinet , ut , *quemadmodum colendi sint parentes.* Alterum autem ad sedandos animos , & oratione sanandos , ut in consolandis mœroribus , ut in iracundia comprimenda , aut in timore tollendo , aut in cupiditate minuenda . Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus , quod in amplificanda oratione sæpe faciendum

dum est , vel gignendos , vel concitan-
dos . Atque fere hæc est partitio consulta-
tionum .

F. Cognovi : sed , quæ ratio est in his inve-
niendi , & disponendi , requiro .

P. Quid ? tu aliam ne censes , & non ean-
dem esse , quæ est exposita , ut ex iisdem
locis ad fidem , & ad inveniendum ducun-
tur omnia ? Collocandi autem , quæ est ex-
posita in aliis ratio , eadem huc transfertur .

*De caussa , seu quæstione finita ,
ejusque generibus .*

COgnita igitur omni distributione propo-
sitarum consultationum , caussarum ge-
nera restant omnino . Et earum quidem
forma duplex est : quarum altera delecta-
tionem sectatur aurium : alterius , ut obti-
neat , probet , & efficiat , quod agit , om-
nis est suscepta contentio . Itaque illud su-
perius exornatio dicitur ; quod cum latum
genus esse potest , saneque varium , unum
ex eo delegimus , quod ad laudandos cla-
ros viros suscepimus , & improbos vitupe-
randos . Genus enim nullum est orationis ,
quod aut uberius ad dicendum , aut utilius
civitatibus esse possit , aut in quo magis
orator in cognitione virtutum , vitiorum-

que versetur . Reliquum autem genus causarum , aut in provisione posterius temporis , aut in præteriti disceptatione versatur : quorum alterum deliberationis est ; alterum iudicii . Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt ; unum , quod a meliori parte laudationis est appellatum ; deliberationis alterum ; tertium iudiciorum . Quamobrem de primo primum , si placet , disputemus .
F. Mihi vero placet.

De genere demonstrativo , ejusque materia, fine , & tractatione.

P. **A**C laudandi , vituperandique rationes , quæ non ad bene dicendum solum , sed etiam ad honeste vivendum valent , exponam breviter , atque a principiis exordiar & laudandi , & vituperandi . Omnia enim sunt profecto laudanda , quæ conjuncta cum virtute sunt : & quæ cum vitiis , vituperanda . Quamobrem finis alterius est honestas ; alterius turpitudine . Conficitur autem genus hoc dictionis narrandis , exponendisq; factis , sine ullis argumentationibus , ad animi motus leniter tractandos magis , quam ad fidem faciendam , aut confirmandam , accommodatæ . Non enim dubia firmanur , sed ea , quæ certa , aut pro certis posita sunt ,
 augen-

augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.

De generis demonstrativi elocutione.

ET quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur; utendum erit iis in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numero se non ad similitudinem versus, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, nec opinata; sive significata monstris, prodigiis, & oraculis; sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. Omnis enim expectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus habent aliquam in audiendo voluptatem.

Ornamentis verborum, & sententiarum opus est efflorescat demonstrativi generis elocutio. Verborum ornamenta petuntur 1. Ex simplicibus verbis, quæ sint aut facta, aut vetusta, aut translata,

ta, de quibus jam alibi sermo fuit. 2. Ex verborum figuris, inter quas præcipue adhibenda sunt paria paribus relata, sive isocola, ut illa pro lege Manilia: *Labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo. Similia similibus*, seu similiter cadentia, aut desinentia; antitheses, geminata, sive conduplicatio. 3. Ex constructione numerosa, hoc est ex verbis tam apte dispositis, ut ad aures suaviter allabantur. Vide, quam plena, & numerosa sit hæc Tullii periodus pro Marcello: *Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum Imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum Regum res gestas cum tuis, nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri.*

Sententiarum ornamenta sumuntur, cum ex rebus iis, quæ admirabiles sunt, nec opinatæ. Ita Cicero pro lege Manilia de Pompejo loquens: *Quid tam novum, inquit, quam adolescentulum privatum exercitum difficili Reip. tempore conficere? confecit. &c.* tum ex monstris, prodigiis, oraculis, divinis, & fatalibus, seu quæ ex divina voluntate profecta censentur. Quorum exempla in sacris potius literis, quam apud profanos Scriptores invenies.

De generis demonstrativi dispositione.

SED quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis corporis, & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur a genere: quo breviter, modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si
humi-

humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam tacto; deinceps, si res patiat, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Postea de corporis bonis: in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum: quorum collocatio triplex est: aut enim temporum servandus est ordo; aut in primis recentissimum quodque dicendum; aut multa, & varia facta, in propria virtutum genera sunt dirigenda.

Multa sunt fortunæ bona: ut patria, divitiæ, sed præsertim genus, quod vel illustre est, vel infame, vel humile. Illustre laudatur, sed breviter: infame prætermittitur: humile tractari potest ad augendam ejus, quem laudas, gloriam. Ita Cicero in Rullum de genere suo ait: *Mihi quidem apud vos de mæis majoribus dicendi facultas non datur: non quin tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videris; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. Ex his efficit Consulatum suum paullo celebriorem.*

Inter corporis bona eminet forma, seu pulchritudo, quia virtutem quodammodo significat: est enim vultus mentis index. Ita Isocrates in Evagora primo loco pulchritudinem ejus laudat, & in Helenæ encomio pulchritudinem rerum omnium præstantissimam pluribus verbis ostendit.

Sed facta maxime laudari debent: quorum enumerandorum triplex ratio est; aut enim temporum servandus est ordo, quo usus est Cicero in Philippo. 2. Aut e contrario a novissimis ad primam veni-

niendum, sicuti Plinius in Panegyrico statim incipit a Trajani creatione, quæ recentissima fuerat. Aut ad certa virtutum capita referuntur, ut ad prudentiam facta prudenter; ad fortitudinem gesta fortiter. Ita Cic. Pompeii laudes ad scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem revocavit. Vide, quæ dicta sunt pag. 9.

De virtutibus, & vitiis præcipua generis demonstrativi materia; ac primo de prudentia.

SED hic locus virtutum, atque vitiorum latissime patens, ex multis, & variis disputationibus nunc in quandam angustam, & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. Aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæve gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet una. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus domestica; in publicis civilis appellari solet.

Virtus est animi habitus naturæ, modo, rationi consentaneus; sive animi affectio constans, conveniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est. Hæc aut in scientia, aut in actione versatur. Primi generis est prudentia, quæ definitur rerum expe-

expetendarum , fugiendarumque scientia . Vocatur etiam sapientia , & calliditas : quamvis sapientia latius pateat , cum sit rerum divinarum , humanarum , causarumque , quibus hæ res continentur , scientia : calliditas vero , qua , tanquam manus opere , sic animus usu concalluit . Prudentia , quæ ad res privatas pertinet , domestica , sive œconomica dicitur ; quæ ad res publicas , civilis , sive politica . Hinc laudandi sunt , qui Rempublicam sapienter gesserunt , ut apud Græcos Solon , Aristides : apud Romanos Cato , Fabius , Cicero ,

De temperantia .

Temperantia autem in suas itidem res , & in communes distributa est , duobusque modis in rebus commodis discernitur ; & ea , quæ absunt , non expetendo ; & ab iis , quæ in potestate sunt , abstinendo . In rebus autem incommodis est itidem duplex . Nam quæ venientibus malis obstat , fortitudo : quæ , quod jam adest , tolerat , & perfert , patientia nominatur . Quæ autem hæc uno genere complectitur , magnitudo animi dicitur : cujus est liberalitas in usu pecuniæ , simulque altitudo animi in capiendis incommodis , & maxime injuriis , & omne , quod est ejus generis , grave , infestatum , & turbulentum .

Tem-

Temperantiæ nomine omnes virtutes morales, quæ in actione consistunt, complectitur Cicero. Est enim temperantia rationis in libidinem, & in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Hæc æque, ac prudentia, & in publicis rebus cernitur, & in privatis. Cum versatur in publicis, iustitia dicitur; at in privatis, vel abstinentia, qua alienas res non appetimus: vel continentia, qua propriis commodis non abutimur. Hinc vehementer Cicero Pompejum laudat, cum ait: *Hic miramur hunc hominem tantum excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Vel fortitudo, sive considerata periculorum susceptio. Vel patientia, quæ est honestatis, vel utilitatis causa rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, & diuturna perpassio. Vel magnanimitas, quæ fortitudinem, ac patientiam complectitur. Vel liberalitas, quæ in recto pecuniæ usu versatur.*

De iustitia.

IN communione autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eaque ergo Deos religio, erga parentes pietas, vulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, amicitia in benevolentia nominatur. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo.

Iustitia est habitus animi, communi utilitate servata, suam cuique tribuens dignitatem. Huic subjicit hoc loco Tullius religionem, pietatem, fidem, lenitatem, amicitiam; & alibi gratiam, observantiam, veritatem.

Reli-

Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ, quam divinam vocant, curam, ceremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis officium, & diligens tribuitur cultus. Fides, per quam creditas nobis res æque, ac nostras diligenter tuemur. Lenitas, sive clementia est, per quam animi temere in odium alicujus concitati comitate retinentur. Amicitia est voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cum pari voluntate. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Observantia, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignamur. Veritas est, per quam immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.

De sapientiæ sociis, dialectica, & eloquentia.

Sunt autem alix quasi ministræ, comitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit, & judicat, quæ virtus omnis in ratione, scientiæque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando; uberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens verecundia est. Atque hi sunt quidem

dem fere quasi quidam habitus animi, sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti: a quibus, ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis.

Verecundiam vocat omnium virtutum custodem; hæc enim patet latissime; quippe quæ ut dedecus fugiat, certo ordine, ac modo decorum in omnibus dictis, ac factis servat.

De liberalibus studiis, & artibus, quæ viam ad virtutem sternunt.

SUNT autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem, quasi præculti, & præparati rectis studiis, & artibus, ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorum, ac sonorum, ut mensuræ, ut syderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus præcipue, atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria.

De vitiis, quæ virtutibus finitima sunt.

CERNENDA autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur

tur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & justitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere nimia.

De materia generis demonstrativi ex peculiaribus virtutibus, vitiisque sumenda.

QUamobrem omnis vis laudandi, vituperandique ex his sumetur virtutum, vitiisque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum institutus, moratusque fuerit: & si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri: tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accom-

F

moda-

MAR

modabitur , ex illisque iisdem inveniendi locis caussæ rerum , & eventus ; & consequentia requirentur . Neque vero mors eorum , quorum vita laudabitur , silentio præteriri debet , si modo quid erit animadvertendum aut in ipso genere mortis , aut in iis rebus , quæ post mortem erunt consecutæ .

Ex virtutibus omnis ducitur laus ; sed multo splendidior existet , si sumatur ex iis , quæ non ad propriam , sed ad aliorum utilitatem referuntur , quales sunt iustitia , liberalitas , clementia , fortitudo in adeundis pro patriæ , reique publicæ incolumitate periculis .

In hoc autem genus præsertim , ut ait Aristoteles Reth. lib. 2. c. 9. , cadit amplificatio , si nempe quis dicatur aliquid dignum laude gessisse vel primus , ut Junius Brutus , qui primus , expulso Tarquinio , patriam in libertatem asseruit ; vel solus , uti Horatius Cocles , qui solus in ponte Sublicio totius Etruscorum exercitus repressit impetum . Ita Cicero pro Marcello Cæsarem laudans : *Unus igitur , inquit , inventus es , a quo ipse victoria condita , visque devicta est .* Vel cum paucis sociis , uti Leonidas Spartanus , qui cum trecentis militibus innumeras Persarum copias ad Thermopylas confecit : vel cuius præcipue virtus euntit , uti Pompeii in bello piratice , & Mithridatico : vel si sæpius idem recte administravit , uti idem Pompeius , qui omnia bella sapienter , ac summa cum laude gessit . Si nihil horum suppetat , comparandus est , qui laudatur , cum aliis illustribus viris : modo in hac comparatione ceteri non deprimantur . Ita Ovidius lib. 2. Fastor. Augustum Cæsarem cum Romulo urbis parente comparat .

Non

Non solum autem facta ad laudem traducenda sunt, sed etiam dicta; sunt enim non dubia animi signa. Ita e. g. Cic. lib. 3. de offic. Scipionem, dicere solitum narrat nunquam se minus ociosum esse, quam cum ociosus; nec minus solum, quam cum solus esset. Ex hoc dicto eum laudat. Magnifica vero vox, & magno viro, ac sapiente digna, quæ declarat illum & in solitudine secum loqui solitum: ut neque cessaret unquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Ita duæ res, quæ linguam afferunt ceteris, illum acuebat, ocium, & solitudo.

Tandem & ab ipso genere mortis laus sumitur, si quis pro patria mortuus fuerit, si morbi, dolorumque vim constanter tulerit. Ita Cic. mortem Ser. Sulpicii multum commendat quam in legatione ad M. Antonium obierat; similiter etiam Phil. 14. eos, qui in Mutinensi prælio occuberant: & ab iis rebus, quæ mortem consecutæ sunt. Ita Virgil. georg. 4. magnifice I. Cæsarem laudat a cometa, ceterisque prodigiis, quæ post ejus cædem visa sunt.

De genere deliberativo.

F. **A** Ccepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus.

P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quam omnia ita referuntur, in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima

sint suaſori , aut diſſuaſori videnda , quid aut poſſit fieri , aut non poſſit ; & quid aut neceſſe ſit , aut non neceſſe . Nam & ſi quid effici non poteſt ; deliberatio tollitur , quamvis utile ſit ; & ſi quid neceſſe eſt (neceſſe autem id eſt , ſine quo ſalvi , liberive eſſe non poſſumus) id eſt reliquis , & honeſtatibus in civili ratione , & commodis anteponendum .

Cum autem quaeritur , quid fieri poſſit , videndum etiam eſt , quam facile poſſit . Nam quæ perdifficilia ſunt , perinde habenda ſemper ſunt , ac ſi effici non poſſint . Et cum de neceſſitate attendamus , etſi aliquid non neceſſarium videbitur , videndum tamen erit , quam ſit magnum . Quod enim permagni intereſt , pro neceſſario ſæpe habetur .

Itaque cum conſtet hoc genus cauſarum ſuaſione , & diſſuaſione , ſuaſori proponitur ſimplex ratio : ſi & utile eſt , & fieri poſſit , fiat . Diſſuaſori duplex : una ſi non utile eſt , non fiat : altera , ſi fieri non poteſt , nec ſuſcipiatur . Sic ſuaſori utrumque docendum eſt ; diſſuaſori alterum inſirmare ſat eſt .

Duo ſunt generis deliberativi loci , 1. ſi effici poteſt : 2. ſi utilis eſt res , quæ in deliberationem venit . ſed Cicero poſuit neceſſarium , tanquam præcipuam utilitatis partem ,

*De rebus utilibus, præcipua generis
deliberativi materia.*

QUare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus; alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copix. Eorum igitur, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur.

Honestate, ea, quæ proficiuntur ab iis virtutibus, de quibus paullo ante est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodam modo cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

Utilitas complectitur 1. bona necessaria, ut vita, pudicitia &c. Ita Annibal apud Livium lib. 21. a necessario milites suos ad acriter pugnandum excitat, quod nulla ipsis vitæ, liberatisque spes, nisi in victoria, restaret; cum undequaque clauderentur.

2. Non necessaria: atque hæc vel honesta sunt, ut officium, virtus. Hinc Cicero Phil. 9. statua contendit

ornandum esse Ser. Sulpicium, quippe qui in legatione mortuus fuerat. Reddite igitur, Patres conscripti, ei vitam, cui ademistis: vita enim mortuorum in memoria est posita vivorum. Perficite, ut is, quem vos inscii ad mortem misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis obscurabit oblivio.

Vel duntaxat utilia sunt, seu quæ propter fructum, & commodum expetuntur, uti bona corporis, & fortunæ. Hinc Annibal loc. laud. milites ad pugnam inflamat, amplissimum ipsis victoriæ præmium ostendens. Si Siciliam tantum, ac Sardiniam parentibus nostris creptas nostra virtute recuperaturi essemus; satis tamen ampla pretia essent. Quicquid Romani tot triumphis partum, congestumque possident; id omne vestrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite cum Diis bene juvantibus, arma capite.

Vel honesta simul, & utilia sunt, uti honos, & gloria. Hinc Cic. pro leg. Man. Populum Romanum ad bellum Mithridaticum cohortatur. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet, in quo agitur Populi Rom. gloria, quæ vobis a majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est.

Omnia autem complexus est Catilina apud Sallustium milites suos adhortans. Quapropter vos moneo, uti forti, atque parato animo sitis, & cum prælium inibitis, memineritis vos divitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris vestris portare. Si vincimus, omnia tuta erunt, com meatus abunde, municipia, atque coloniæ patebunt.

Est etiam quasi quædam materies subjectæ honestati, quæ maxime spectatur in amicitiiis:

citiis : amicitiae autem caritate , & amore cernuntur . Nam cum Deorum , tum parentum , patriæque cultus , eorumque hominum , qui aut sapientia , aut opibus excellunt , ad caritatem referri solet . Conjuges autem , & liberi , & fratres , & aiii , quos usus , familiaritasque conjunxit , quamquam etiam caritate ipsa , tamen amore maxime continentur . In his igitur rebus cum bona sint , facile est intellectu , quæ sint contraria .

Bonis , quæ honesta simul , & utilia sunt , adnumerat Cicero amicitias , quæ caritatem in Deum , in parentes , in patriam , in sapientes ; & amorem in conjugem , in liberos , in fratres , in amicos complectuntur . Hinc Coriolanum Veturia mater apud Livium lib. 2. ab oppugnatione patriæ dehortatur . *Potuisti populari hanc terram , quæ te genuit , atque aluit ? . . . Non cum in conspectu Roma fuit , succurrit : intra illa mœnia domus , ac penates mei sunt , mater , conjux , liberique ! &c.*

De deliberationibus , in quibus utilitas cum honestate certat.

QUod si semper optima tenere possemus , haud sane , quoniam quidem ea perspicua sunt , consilio multum egeremus . Sed quia temporibus , quæ vim habent maximam , persæpe evenit , ut utilitas cum honestate certet , earumque rerum conten-

tio plerumque deliberationes efficit , ne aut opportuna propter dignitatem , aut honesta propter utilitatem relinquuntur ; ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus .

Et quoniam non ad veritatem solum , sed etiam ad opiniones eorum , qui audiunt , accommodanda est oratio : hoc primum intelligamus , hominum duo esse genera ; alterum indoctum , & agreste , quod anteferat semper utilitatem honestati ; alterum humanum , atque expolitum , quod rebus omnibus dignitatem anteponat . Itaque huic generi laus , honor , gloria , fides , justitia , omnisque virtus : illi autem alteri quæstus , emolumentum , fructusque proponitur , atque etiam voluptas ; quæ maxime est inimica virtuti , bonique naturam fallaciter imitando adulterat : quam immanissimus quisque acerrime sequitur , neque solum honestis rebus , sed etiam necessariis anteponit . In suadendo , cum ei generi hominum consilium des , sæpe sane laudanda est .

Et illud videndum , quanto magis homines mala fugiant , quam sequantur bona . Nam neque honesta tam expetunt , quam devitant turpia . Quis enim honorem , quis gloriam , quis laudem , quis ullum decus
tam

tam unquam expetat, quam ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, pravisque opinionibus omne corruptum.

Quare in cohortando, atque suadendo, propositum nobis quidem erit illud, ut doceamus qua vi bona consequi, malaque vitare possimus: sed apud homines bene institutos plurimum de laude, & de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud indoctos, imperitosque dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ, acque ignominix. Nemo enim est tam agrestis, quam non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur.

Si quando honesta cum utilibus certare videantur, ad eorum, qui audiunt, mores, opinionesque accommodari debet oratio. Quare imperitæ multitudini utilia, & jucunda proponenda sunt; hominibus nobili loco natis, & liberaliter institutis honesta, & laudabilia. Ita Cicer. de lege Agrar. statim plebi proponit pacem, libertatem, ocium, quibus maxime commoventur popularium animi.

animi . Quid enim est tam popolare , quam pax ? quæ non modo ii , quibus natura sensum dedit , sed etiam tecta , atque agri lætari videntur . Quid tam popolare , quam libertas ? quam non solum ab hominibus , verum etiam à bestiis expeti , atque omnibus rebus anteponi videtis . Quid tam popolare , quam ocium ? Quod ita jucundum est , ut & vos , & majores vestri , & fortissimus quisque vir maximos labores suscipiendos putet , ut aliquando in ocio possit esse .

At pro Lig. Cæsarem , qui M. Marcello jam ignoverat , ad clementiam hortatur , eandem ipsi gloriam proponens . Noli obsecro dubitare C. Cæsar , similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere . Nihil est enim tam popolare , quam bonitas &c.

Quoniam vero malis vehementius , quam bonis moventur homines ; cum in suadendo , tum in dissuadendo , damnum , dolor , dedecus proponenda sunt ; hisce enim rebus gravis metus incutitur , uti contrariis spes excitatur . Hac arte utitur Cicero Phil. 4. , ubi ut Romanos acuat in Antonium , inquit : Non est , non est vobis , Quirites , cum eo hoste certamen , quocum aliqua pacis conditio esse possit : neque enim servitutem vestram , ut antea , sed jam iratus sanguinem concupiscit . Nullus ei ludus videtur esse jucundior , quam cruor , quam cædes , quam ante oculos trucidatio civium . Et infra . Agitur enim non qua conditione victuri ; sed victuri ne simus , an cum supplicio , ignominiaque perituri .

De rebus , quæ effici , & facile possunt .

Quid autem possit effici , nec ne (in quo etiam , quam facile possit , quamque expediat , quæri solet) maxime ex causis iis , quæ quamque rem efficiant ,
est

est videndum . Caussarum autem genera sunt plura . Nam sunt aliz, quz ipsz conficiunt , aliz, quz vim aliquam ad conficiendum afferunt . Itaque illz superiores conficientes vocentur : hz reliquz ponantur in eo genere , ut sine his confici non possit . Conficiens autem caussa , alia absoluta est , & perfecta per se ; alia aliquid adjuvans , & efficiendi socia quzdam ; cujus generis vis varia est , & sæpe aut major , aut minor ; ut & illa , quz maximam vim habet , sola sæpe caussa dicatur . Sunt autem aliz caussæ , quz aut propter principium , aut propter exitum conficientes vocantur . Cum autem quæritur , quid sit optimum factu , aut utilitas , aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos . Et quoniam de utilitate jam diximus ; de efficiendi ratione dicamus .

Quo toto genere quibuscum , & contra quos , quo tempore , aut quo loco , aut quibus facultatibus armorum , pecuniz , sociorum , earumve rerum , quz ad quamque rem efficiendam pertinent , possimus uti , requirendum est . Neque solum ea sunt , quz nobis suppetunt , sed etiam illa , quz adversantur , videndi . Et si contentione procliviora erunt nostra , non solum effici posse , quz suademus , erit persuadendum ;
sed

sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est; aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, nisi iisdem ex suasionis locis.

Suasori rem, quam proponit, fieri posse (qui alter est deliberativi generis locus) demonstrandum est
1. A causis efficientibus. Ita Cic. ostendit bellum Mithridaticum feliciter confici posse, si ei præficiatur Pompejus, qui jam toties triumpharat. Præcipua enim victoriæ causa est imperator.

2. Ab adjunctis, seu ab iis causis, quæ quamquam inertes sunt; tamen sine ipsis res confici nequit, ut locus, tempus, ac cæteræ facultates, quæ adjuvant. Ita a loco Tullius Romanos erecto animo esse jubet Cat. 2., quod Catilinam ex occultis insidiis, seu ex urbe in apertum latrocinium conjecerit. A tempore Maharbal post Cannensem pugnam Annibali minime cessandum ostendit: *Inmo ut quid hac pugna sit actum, scias; die quinto, inquit, victor in Capitolio epulaberis.*

3. A comparatione earum rerum, quæ nobis suppetunt, cum illis, quæ adversantur. Hac utitur Cicero Cat. 2., ubi inquit. *Sed si omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, Senatu, equitibus R., populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus; si, inquam, omissis his rebus ipsas causas, quæ inter se configunt, contendere velimus, ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia &c.*

Dissuasori autem in eo contendendum est, ut rem ostendat aut non utilem esse; aut effici nullo modo posse, vel nonnisi difficulter posse. Utrumque complexus est Cicero Phil. 7. ubi proponit pacem cum Antonio nolle, quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Uter-

Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre.

Ulus exemplorum nulli materia magis convenire, quam deliberationibus, merito fere omnes consentiunt (ait Fabius lib. 3. cap. 10.) cum plerumque videantur futura præteritis, habeaturque experimentum, velut quoddam rationis testimonium. Sed ea tam diffuse narrari non debent, ut ex oratoria in historicam migret oratio.

De perorationibus generis deliberativi.

AD commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem adversæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci.

De

De principiis generis deliberativi.

PRincipia autem in sententiis dicendis breviter esse debebunt. Non enim supplex, ut ad iudicem, venit orator; sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet; hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & gravis, & sententiis debet ornatiores esse, quam verbis.

Ex Tullii Philippicis (si secundam excipias) facile potes ediscere, quæ hic ipse præcipit de perorationibus, de principiis, de sententiis, ac de stylo generis deliberativi.

Quæ sequuntur de genere judiciali, omitti possunt; tum quia robustioris ætatis sunt; tum etiam quia fere omnia in consuetudinem abierunt.

De genere judiciali.

F. **C**Ognovi jam laudationis, & suasionis locos: nunc quæ iudiciis accommodata sunt, expecto. Idque nobis genus restare unum puto.

P. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut cum de verissimo accusatore disputatur; aut cum hæreditatis sine lege,

aut

aut sine testamento petitur possessio : in quibus causis, quid æquius, æquissimumve sit, queritur : quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum, aut sit ne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illa ne lege, iis ne verbis sit actio, queritur : quæ etiam si, antequam res in iudicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt ; tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur. *Plus petisti, sero petisti, non fuit tua petitio, non a me, non hac lege ; non his verbis, non hoc iudicio.* Quarum causarum genus est positum in jure civili, quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum : cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt ; ut, quamquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur ; tamen ante iudicium tractanda videantur ; paullulum ea separo a iudiciis, tempore magis agendi, quam

quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, ac de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate, & jure maxime consistit.

Æquitas, generis judicialis finis, est optima juris ratio, quam nobis ipsa dicat natura, ad quam omne jus, lex omnis, & consuetudo referuntur. Hæc spectatur vel simpliciter, ut cum quæritur, quid æquum, quid bonum sit.

Vel ex comparatione; ut cum quæritur, quis melior sit accusator futurus; quod genus quæstionis divinatio vocatur; quoniam de facultate accusatoris quodammodo divinare opus est: qualis est actio prima in Verrem. Aut cum tres, pluresve eandem hæreditatem petunt sine lege, sine testamento. Ex æquitatis enim ratione tunc dijudicari debet, cui detur hæreditatis actio.

Præterea duobus modis, de æquitate quæritur, ante judicium: in judicio.

Ante judicium, de ipso judicio constituendo quæri solet 1. *Sitne actio illi, qui agit; seu an qui petit, petendi jus habeat?* Est enim actio jus petendi in judicio, quod sibi debetur.

2. *Jamne sit actio;* seu an petere possit nunc antedictam in contractu, ante impletam conditionem.

3. *Jamne esse desierit actio,* seu an jam elapsum sit tempus petendi legibus præfinitum, ut in petenda bonorum possessione.

4. *An hac lege sit actio:* ut possitne cum *Æbutio Cæcinna* ab agro prohibitus agere lege de vi, an potius injuriarum.

5. *An his verbis sit actio:* debet enim qui petit, iis verbis, seu ea formula uti, quam præscripsit Prætor,

In

In iudicio agitur causa, quæ in statu vel conjecturali, vel definitivo, vel qualitatis versatur.

De triplici statu in judiciali genere.

IN omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod objicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur: aut si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat, & rectum esse, quod feceris, concedendumve defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam; secundus autem definitione, aut descriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est.

Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat, oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitatem opponenda, sed etiam rationem subjiciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, inficiationemque facti: secundus, quod non sit in re, quod ab adversario

ponitur in verbo : tertius , quod id recte factum esse defendet , quod sine ulla nominis controversia factum fatetur . Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id , quod si non esset in accusatione , causa omnino esse non posset . Itaque ea , quæ sic referuntur , continentia causarum vocentur .

Quamquam non ea magis , quæ contra rationem defensionis afferuntur , quam ipsæ defensionis rationes continent causas . Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam , quæ assertur a reo ad recusandum depellendi criminis causa , quæ nisi esset , quod defenderet , non haberet : firmamentum autem , quod contra ad labefactandam rationem refertur , sine quo accusatio stare non potest . Ex rationis autem , & ex firmamenti conflictione , & quasi concursu quæstio exoritur quædam , quam disceptationem voco : in qua quid deveniat in iudicium , & de quo disceptetur , quæri solet . Nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem , ut in conjectura ; *Ceperit ne pecunias Decius ?* In definitione ; *minuerit ne majestatem Norbanus ?* In æquitate ; *jure ne occiderit Optimius Gracchum ?* Hæc , quæ primam contentionem habent ex arguendo , & resistendo , lata , ut dixi , & fusa sunt .

Ratio-

Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem: ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem, & prima quaestio, & disceptatio est extrema.

In illis autem, ubi ita dicitur; *non minuit majestatem, quod egit de Capione turbulentius. Populi enim R. dolor justus vim tunc illam excitavit, non Tribuni actio. Majestas autem, quoniam est magnitudo quaedam Populi R. in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potius, quam diminuta. Et ubi ita refertur: Majestas est in imperii, atque in omni Populi R. dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio; minuerit ne majestatem, qui voluntate Populi R. rem gratam, & æquam per vim egerit?*

In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio; *jure feci, salutis omnium, & conservandæ Reip. causa*: relatumque est ab Decio, *ne sceleratissimum quidem civem sine judicio jure ullo necare potuisti*: oritur illa disceptatio: *Potuerit ne recte salutis Reip. causa civem everforem civitatis in-*

demnatam necare? Ita disceptationes eæ , quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis , & temporibus notatæ , fiunt rursus infinitæ , detractisque temporibus , & personis rursus ad consultationis formam , rationemque revocantur .

Status , seu prima causæ congressio oritur ex intentione accusatoris , & depulsione defensoris . E. gr. *fecisti; intentio est; non feci; aut hoc non feci; aut jure feci; depulsio est.* Ita quæstio conjecturalis est: *ceperit ne pecunias Decius?* Qui repetundarum accusatus est , quod pecunias contra leges accepisset . Quæstio definitiva est : *Minueritne majestatem Norbanus :* qui Tribunus plebis seditionem in populo concitavit contra Q. Cæpionem , qui proconsul a Cimbris victus fuerat . Quæstio qualitatistis est : *Jurene occiderit Opimius Gracchum?* Hic enim Tribunus plebis cum legem agrariam ferre vellet , & a Senatu prohiberetur , armata multitudine Aventinum occupavit .

Sed quoniam hujusmodi quæstiones nimis latæ , ac diffusæ sunt , ut in angustam disceptationem adducantur , tam intentio , quam depulsio confirmari debet : Confirmatio depulsionis dicitur , ratio : intentionis , continens , seu firmamentum , græce *συνέχων* : ex ratione , & firmamento oritur disceptatio , seu judicatio , græce *Κρίσις* . E. gr. quæstio qualitatistis est : *Jurene Milo Clodium occiderit?* Ratio defensoris est , quia *Miloni insidiatus est Clodius* . Firmamentum accusatoris est : *Imo Clodio insidiatus est Milo* . Hinc oritur judicatio : *an insidiatus sit Miloni Clodius?* Atque in hac judicii summa consistit :

Sed in gravissimis firmamentis & illa ponenda sunt , si qua ex scripto legis , aut restamen-

stamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensionis contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat, ut cum ex testamentis, *quid sit penus*, aut cum ex lege prædii quæritur, *quæ sunt ruta cæsa*; non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit.

Cum autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contradicat, eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit; aut, etiam si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem, & sententiam scriptoris abducere; vel alio se eadem de re contrarie scripto defendere; tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti, sententiæque contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

Non solum in quæstionibus rationalibus, quæ argumentis, & rationibus tantum nituntur; sed etiam in legitimis, quæ totæ a scripto pendent, firmamenta reperiri solent.

Scriptum autem complectitur *legem*, *testamentum*, *verba iudicii*, seu formulam a Prætoris præscriptam, in quam iudicium dabatur; *stipulationem*, seu obligationem verbis promittentis, & accipientis contractam; & *cautionem*, seu obligationem scripto interpositam, ut *ratum* sit, quod *actum* fuit.

Porro firmamenta ex scripto locum habent in statu qualitatis, non in conjecturali, neque in finitivo. In hoc enim tantum quæri potest de alicujus verbi interpretatione; ut quid sit *penus*, si forte *penus* legata sit; vel ex lege prædii, quæ sint *ruta cæsa*; (est autem *penus*, quidquid conditum est ad alimentum; *ruta cæsa* sunt, quæcumque a solo separata sunt, sive nata in solo ipso, sive manufacta, ut demessa seges, calx, arena, cæsæ arbores &c.

Discepratio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.

De statu conjecturali in judiciali genere.

IN conjectura igitur, cum est in inficiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, (sed accusatorem pro omni actore, & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari). Sed hæc duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello rationem efficiendi; eventum id, quod est effectum.

De locis accusationis, ac primo de argumentis a causa.

ATque ipsa quidem partitio causarum paullo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendi futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem; eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet. Quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Utilitatis conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur. Quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti motus ani-

morum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustię rei familiaris, si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi; aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si judicii pœna levior, quam facti præmium: aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo causę reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adæptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulsisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis impellit.

Quamobrem sint hæc dicta de causis.

Duplex causę genus spectatur in conjecturis, impulsio, & ratiocinatio.

Impulsio est impetus ab aliqua perturbatione animi proveniens, qualis est spes utilitatis, odii expulsi &c. Ita Cic. pro Mil. Quoniam igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis mor-

te propositam, magnas utilitates fuisse. Et pro Sex. Roscio, ut ostendat Capitonem cædis reum esse; quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? Quid si, ut avarus? Quid si, ut audax? Quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus?

Ratiocinatio est considerata excogitatio aliquid faciendi: huc pertinet spes, & facultas efficiendi, opinio celandi, vel depellendi criminis, vel persumpendi, vel differendi periculi. Ita Tullius probat maiorem adversarius, quam Sex. Roscio, facultatem fuisse occidendi Roscii patris, quia Titus Romæ erat, & amicus ficariis, cum Sextus absens esset, atque a ficariis alienus.

De argumentis ab eventu.

E. **T**eneo, & quaero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

P. Consequentia quædam signa præterita, & quasi impressa. facti vestigia: quæ quidem vel maxime suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem graviora, quod causæ communiter videntur insimulare, & arguere omnes posse, quorum non interfuerit aliquid: hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatam, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus,

ut pallor , ut tremor , ut scriptum , aut obsignatum , aut depositum quidpiam. Hæc enim , & talia sunt , quæ aut in re ipsa , aut etiam , antequam factum est , aut postea suspiciosum crimen efficiant .

Quæ si non erunt , tamen causis ipsis , & efficiendi facultatibus niti oportebit , adjuncta illa disputatione communi , non fuisse illum tam amentem , ut judicia facti aut effugere , aut occultare non posset , ut ita apertus esset , ut locum crimini relinqueret . Communis ille contra locus , audaciam temeritati , non prudentiæ esse conjunctam . Sequitur autem ille locus ad augendum , non esse expectandum , dum fateatur ; argumentis peccata convinci : & hic etiam exempla ponentur . Atque hæc quidem de argumentis .

Ab eventis , seu consequentibus ostendit Cicero Roscium ab adversariis interfectum : nam cædes facta est Romæ sub initium noctis , & nuntiatum est ad T. Capitonem celerrime a Glaucia , & non ad filium . Deinde quatrduo post nuncius cædis Volaterras ad Chrysogonum delatus est . 3. parte bonorum maxima donati sunt illi a Chrysogono .

De testibus .

SIN autem erit etiam testium facultas , primum genus erit ipsum laudandum , dicendumque , ne argumentis teneretur reus ,
ipsum

ipsum sua cautione fecisse; testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi; viro bono, & firmo sine vitio judicis non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit non esse ex fortuna fidem ponderandam, & eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint.

De quæstionibus, sive tormentis.

SIN quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeatur, causam adjuvabunt; confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione majorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorumque, doctissimorum hominum, apud quos etiam, id quod acerbissimum est, liberi, civesque torquentur, de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis; qui quum de servis in dominos quæri noluissent; de incestu tamen, & conjuratione, quæ facta me Consule est, quærendum putaverunt. Irriden-

da etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones; & meditata, puerilisque dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt.

De locis defensionis.

DEfensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non iis esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse.

Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset; neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admissio consequi possent; consistetque in singulis: & ea aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quam

quam criminis: aut, si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere. Testiumque, & quæstionum genus universum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet.

De partibus orationis in statu conjecturali.

HArum caussarum principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiz, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modice benevolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque
hæc

hæc quidem utrique maxime in peroratione faciendâ; alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum.

Hæc omnia facile intelliges ex orationibus Tullii, quæ in statu conjecturali versantur, pro Sex. Roscio, pro Sexio, pro Cluentio, pro Muræna, pro Flacco, pro Sylla, pro Plancio, pro Deiotaro, & in Verrem. Ita ex. gr. in exordio Verriinæ 11. acerbæ suspiciones moventur tum in Verrem, tum in iudices; & commune multorum periculum denunciatur. Exordium vero pro Sex. Roscio querelam continet confecti criminis, periculum ostendit commune, animos iudicum ad misericordiam allicit, sibi que benevolos facit.

De statu definitivo in genere judiciali.

F. **S**Cire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus.

P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit; & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis, & propius accesserit; is vincat, necesse est.

Non

Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando, excutiendoque verbo: ut si in reo pecunia absoluto, rursusque revocato, *prævaricationem* accusator esse definiat *omnem iudicii corruptelam ab reo*; defensor autem non omnem, sed tantummodo *accusatoris corruptelam ab reo*. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem, mentemque sermonis defensoris definitio; tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset: quæcumque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno *prævaricationis* comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbi-que vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen *prævaricationis*; ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi varie esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem peri-

periculi. Communeque sit hoc præceptum, ut cum uterque definierit, quammaxime potuerit, ad communem sensum, vimque verbi; tum similibus, exemplisque eorum, qui item locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat.

Defensor autem ea, quam proposui, æquitate nitatur: & ea cum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere per censere poterit plerosque inveniendi locos. Nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus, quamquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ, aut cum digredientur a causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel ad omnino animos iudicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, sumentur; si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

Definitivæ disceptationis exemplum hoc affert Tullius, si queratur quid sit prævaricatio: cuius definitionem tueri potest tum accusator, tum defensor. Accusator i. legibus, ut, lex jubet rescin-

di iudicium, si accusator corruptus fuerit; ergo multo magis iudicium rescindi debet, si ipsi iudices corrupti fuerint. 2. *Æquitate*: ut Cic. pro *Cæcinnâ*: *Is ne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit: ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci; ut tantum facinus non in æquitate defensionis, sed in una litera latuisse videatur?*

Defensor 1. Consuetudine sermonis, cum omnes prævaricationem intelligant accusatoris corruptelam ab reo. 2. *Contrario*, ut si quoties verus accusator est, qui a recta accusatione non deflectat, etiam si iudices corrumpantur, nulla est prævaricatio; an quisquam dubitare potest, quin tantum ad accusatorem illa pertineat? 3. *Consequentibus*, quoniam ea litera, hoc est ea lex prævaricationis datur iudici, ut de accusatore sententiam ferat, utrum sit verus accusator, an prævaricator. 4. *Notatione*, quoniam prævaricator videtur a varietate dici, ut eum tantum significet, qui in variis causis positus est.

Præterea niti etiam potest defensor æquitate; si nempe dicat æquitatem ipsam postulare, ut verbi proprietas spectetur, neque convenire, ut verbum eo deflectatur, ubi non valet. Deinde auctoritate rerum judicatarum, ut si qui fuerint, qui, quod factum est, non eo nomine appellaverint, ut Cic. pro *Lig.*: *Scelus tu illud vocas Tubero? Cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit &c.* Orationes, quæ perpetuum hunc statum habeant, vix apud Tullium invenies: incidit tamen in illis aliquando, ut in *Phil. 9.* num qui mortis sit causa, homicida nominandus sit? Pro *Rabirio*, & in secunda in *Rullum*, quid sit popularem esse?

De statu qualitatis in genere judiciali .

F. **H**Abeo ista : nunc ea , quæ , cum , quale sit quidpiam , disceptatur , quæri ex utraque parte deceat , velim audire .

P. Confitentur in isto genere , qui arguuntur , se id fecisse ipsum , in quo reprehenduntur . Sed quoniam jure se fecisse dicunt ; juris est omnis ratio nobis explicanda : quod dividitur in duas partes primas , naturam , atque legem : & utriusque generis vis in divinum , & humanum jus est distributa . Quorum æquitatis est unum , alterum religionis . Æquitatis autem vis est duplex : cujus altera directi , & veri , & justī , & , ut dicitur , æqui , & boni ratione defenditur : altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet : quod in beneficio gratia , in injuria ultio nominatur . Atque hæc communia sunt naturæ , atque legis : sed propria legis & ea , quæ scripta sunt , & ea , quæ sine literis , aut gentium jure , aut majorum more retinentur . Scriptorum autem privatum aliud est , publicum aliud . Publicum , lex , S. C. , fœdus : privatum , tabulæ , pactum , conventum , stipulatio . Quæ autem scripta non sunt , ea aut consuetudine , aut conventis hominum , & quasi consensu obtinentur . Atque etiam hoc in pri-

primis , ut nostros mores , legesque tueamur , quodam modo naturali jure præscriptum est.

Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis ; meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea , quæ dicenda erunt in orationibus de natura , de legibus , de more majorum , de propulsanda injuria , de ulciscenda , de omni parte juris . Si imprudenter , aut necessitate , aut casu quidpiam fecerit , quod non concederetur iis , qui sua sponte , & voluntate fecissent : ad ejus facti deprecationem ignoscendi petenda venia est ; quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis .

De causis , quæ versantur in scriptis .

EXpositum est , ut potui , brevissime de omni controversiarum genere : nisi præterea tu quid requiris .

F. Illud equidem , quod jam unum restare video , quale sit ; cum disceptatio versatur in scriptis .

P. Recte intelligis . Eo enim exposito , munus promissi omne confecero . Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia . Uterque enim hanc significationem , qua utetur ipse , dignam scriptoris
pru-

prudencia esse defendet: uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem: quamque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius; eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii: contrariam autem si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur.

Cum autem aliud scriptum sensisse videtur, & aliud scripsisse, qui scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem, legem laudando, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur; adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat: non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege explicari.

cari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur cum ea, quæ plane scripta sint, neglexerit: quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quominus exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur: aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maxime, graviter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, voluntateque defendet, in consilio, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac literis vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas per-

perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium judicis cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemve pertineat; quod genus paullo ante attigimus, erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiter verborum deprecandum.

Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa, & apta, ut, quæ paullo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proxime sententiæ, & scripti; eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita, quæ modo de scripto, sententiæque præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus.

De tribus agit hic disceptationibus legitimis, seu quæ ex scripto nasci solent; 1. Ex ambiguo, cum scriptum variis modis intelligi potest, ut cum quaeritur pro Cæcinna quid verbum *dejeci* significet. 2. Ex scripto, & sententia, cum aliud scripsisse, aliud sensisse scriptor videtur: ut pro eodem Cæcinna cum prætor edixerit, unde tu illum dejecisti, volueritne eum quoque restitui, qui ab ingressu fundi prohibitus esset: & utrum potius
verbum

verbum interdicti, an voluntas Prætoris sequenda sit. 3. Ex contrariis scriptis, cum scilicet inter se dissident, aut cum ex eadem lege contrarii casus oriuntur, ut ex ea, quam ponit Hermogenes: rapta virgo vel nuptias raptoris, vel mortem ejus eligat. Quidam juvenis eodem tempore duas rapuit; altera nuptias raptoris petit; altera mortem. Qua ratione singulæ tractari debeant, satis aperte hic docet Tullius.

Conclusio totius operis.

EXpositæ sunt tibi omnes oratoris partitiones, quæ quidem e media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur, & vera a falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, & distinguere, & aut male sumta, aut male conclusa reprehendere, & eadem vel anguste differere, ut Dialectici qui appellantur; vel, ut oratorem decet, late exprimere: illius exercitationis, & subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis vero rebus, & malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus; honestis, turpibus,

bus, quam potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum, ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisque, perveneris; tum hæc ipsa melius, & multo majora alia cognosces.

Concludit Cicero se e media Academia, seu e Platonis doctrina hæc benedicendi sumxisse præcepta; & alibi fatetur oratorem se non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis extitisse. Inde enim petenda est, ars definiendi, dividendi, argumentandi, seu dialectica, & morum disciplina. Quare egregie Horatius in arte:

Scribendi recte sapere & principium & fons.

Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ;

Verbaque provisam rem non invita sequentur.

Ceterum qui nondum ad Philosophiam accesserunt, ea omnia commode possunt ediscere cum ex assidua, attentaque optimorum scriptorum, & præsertim Tullii lectione; tum etiam ex humanæ vitæ, & communium morum observatione. Nam recte ait Horatius:

Respicere exemplar vitæ, morumque jubebo

Doctum imitatore, & veras hinc ducere voces.

F. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater, mukisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum majus expecto.

FINIS.

MAG 20 1495